

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2023

Jan Bolehovský

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Fráňa Šrámek a Velká válka

Diplomová práce

Autor: Jan Bolehovský
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Český jazyk a literatura – Dějepis
Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Jan Bolehovský
Studium:	P21P0653
Studijní program:	N0114A300053 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Český jazyk a literatura, Dějepis
Název diplomové práce:	Fráňa Šrámek a Velká válka
Název diplomové práce AJ:	Fráňa Šrámek and the Great War

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zaměřuje na osobnost českého spisovatele Fráni Šrámka a jeho vztah k Velké válce. V práci bude nastíněna obecná problematika světového válečného konfliktu let 1914-1918 se zaměřením na jeho vliv na literární tvorbu Šrámka a reprezentaci v ní. Dále budou analyzovány konkrétní knižní tituly výše uvedeného autora, jejichž vznik byl první světovou válkou poznamenán a ovlivněn nejvíce. Diplomová práce má za cíl představit specifika obrazu globálního válečného konfliktu ve vybraných dílech českého básníka-buřiče.

1. KNAP, Josef. Fráňa Šrámek. Praha: Fr. Borový, 1937. 2. POLAN, Bohumil. Fráňa Šrámek, básník mládí a domova. Praha: Svoboda, 1947. 3. BURIÁNEK, František. Fráňa Šrámek. Praha: Melantrich, 1981. 4. TOMEK, Václav. Český anarchismus 1890-1925. Praha: Filosofia, 1996. 5. GÖTZ, František. Literatura mezi dvěma válkami. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Zadávací pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Jan Bílek, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	12.11.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou závěrečnou práci vypracoval pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 11. 5. 2023.

.....

Jan Bolehovský

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Nelle Mlsové, Ph.D., za odborné vedení práce, poskytování rad a čas, který mi věnovala. Zároveň bych rád poděkoval Mgr. Janu Bílkovi, Ph.D., za ochotu a pomoc během studia osobní korespondence Fráni Šrámka a dalších pramenů v Muzeu Fráni Šrámka v Sobotce. Za podporu v průběhu celého studia děkuji své rodině, přátelům a známým.

Anotace

BOLEHOVSKÝ, Jan. *Fráňa Šrámek a Velká válka*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 80 s. Diplomová závěrečná práce.

Diplomová práce se zaměřuje na osobnost českého spisovatele Fráni Šrámka a jeho vztah k Velké válce. V práci bude nastíněna obecná problematika světového válečného konfliktu let 1914–1918 se zaměřením na jeho vliv na literární tvorbu Šrámka a reprezentaci v ní. Dále budou analyzovány konkrétní knižní tituly výše uvedeného autora, jejichž vznik byl první světovou válkou poznamenán a ovlivněn nejvíce. Diplomová práce má za cíl představit specifika obrazu globálního válečného konfliktu ve vybraných dílech českého básníka-buřiče.

Klíčová slova: anarchismus, vitalismus, antimilitarismus, Fráňa Šrámek, Velká válka.

Annotation

BOLEHOVSKÝ, Jan. *Fráňa Šrámek and the Great War*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 80 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

This diploma thesis focuses on the personality of the Czech writer Fráni Šrámek and his relationship to the Great War. The thesis defines the general range of problems of the world war conflict of 1914–1918 with a focus on its influence on Šrámek's literary work and representation in it. Equally the specific book titles of the above-mentioned author whose creation was marked and influenced the most by the First World War will be analyzed. This diploma thesis aims to present the specific traits of the image of the global war conflict in selected works of the Czech poet-defiant.

Keywords: anarchism, vitalism, antimilitarism, Fráňa Šrámek, the Great War.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Úvod.....	10
1 Fráňa Šrámek	12
1.1 Šrámkův raný život.....	12
1.2 Publicistické počátky a studia práv	13
1.3 Šrámek anarchista.....	15
1.4 Šrámek před Velkou válkou a během ní	17
1.5 Šrámek po Velké válce	19
1.6 Podzim života.....	22
2 Literární tvorba Fráni Šrámka.....	23
2.1 Tvorba básnická	23
2.2 Tvorba prozaická	36
2.3 Tvorba dramatická	40
3 Velká válka.....	43
3.1 Obecné informace.....	43
3.2 Literárně-historický kontext v Evropě a ve světě	45
3.3 Literárně-historický kontext v českém prostředí	46
4 Fráňa Šrámek a Velká válka.....	49
4.1 Básník-buřič na frontách Velké války.....	49
4.2 Splav	56
4.3 Tělo	62
4.4 Hagenbek, Zvony, Soud	66
4.5 Měsíc nad řekou	69
4.6 Žasnoucí voják.....	72
4.7 Ještě zní	79
Závěr.....	82
Seznam literatury.....	86

Úvod

Na základě četby dvou literárních děl s tematikou první světové války, románů Na západní frontě klid od Ericha Marii Remarqua a Oheň od Henriho Barbusse, vznikla myšlenka zaměřit se na literární tvorbu českého autora, v níž lze reprezentaci Velké války rovněž nalézt. Volba padla na českého spisovatele Fráňu Šrámka, v jehož případě byl vedle jeho některých literárních děl válečnou vřavou let 1914–1918 poznamenán i jeho život. V této práci chceme představit, jak se Velká válka do jeho díla promítla. Aktuálnost tohoto tématu spatřujeme v návaznosti na předpoklad, že v současné době je Šrámkova tvorba pozapomenuta, resp. v povědomí čtenářů přetrvává obraz Fráni Šrámka jako milostného a přírodního lyrika, autora Stříbrného větru a básníka mládí a lásky. Z tohoto důvodu zde bude pozornost věnována osobní korespondenci a vybraným knižním titulům Šrámka, jejichž vznik či obsah byl první světovou válkou poznamenán a ovlivněn nejvíce.

První část této práce seznamuje s životem Fráni Šrámka a jeho literární tvorbou.¹ Představí ranou etapu Šrámkova života, jeho publicistické počátky, studium práv i příklon k anarchismu. Následující podkapitoly zprostředkují autorovu životní pouť před Velkou válkou a během ní, popíší jeho činnost po roce 1918 a podzim života. V závěrečné podkapitole první části představíme v přehledu autorovu literární tvorbu, jak oblast poezie, tak okruh prózy a dramatu.

Druhá část této práce se věnuje, v souladu s jejím hlavním cílem vytčeným v názvu, přítomnosti fenoménu Velké války v životě a díle Fráni Šrámka.² Po představení základních informací o globálním vojenském konfliktu let 1914–1918 a o jeho literárním zobrazení, se pozornost již plně soustředí na reprezentaci Velké války v tvorbě Fráni Šrámka, aniž budou pominuty životopisné partie, které s touto událostí souvisejí. V rámci analýzy a interpretace nahlédneme do básnickovy osobní korespondence z válečných let, dále si představíme jednotlivé válečné motivy a tematiku v daných literárních titulech a postoj Šrámka k onomu temnému dědictví let 1914–1918.

¹ O této problematice více: BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981.; KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937.; POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947.

² Více viz: GÖTZ, František. *Literatura mezi dvěma válkami*. Praha: Československý spisovatel, 1984.; ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.; MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura 1890–1948*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009.

Cílem této práce je představit specifika obrazu globálního válečného konfliktu ve vybraných literárních titulech Fráni Šrámka, jeho reprezentaci. Zjištěné výsledky se projeví ve formě jednotlivých motivů, leitmotivů, témat, autobiografických prvků či postojů samotného autora a bude možné je využít pro další odbornou práci podobného druhu.

1 Fráňa Šrámek

1.1 Šrámkův raný život

Fráňa Šrámek, český básník, prozaik, dramatik a publicista, se řadí mezi známé autory, kteří tvořili české literární pole od přelomu 19. a 20. století a působili v něm po celou první polovinu století minulého. Narodil se 19. ledna 1877³ v Sobotce, menším městě nacházejícím se na severovýchodě Čech nedaleko Jičína, jako druhý z pěti dětí. Jeho otec František Šrámek působil v Sobotce jako berní příručí, matka Anna, rozená Ptáčnicková, pocházela z měšťanské sobotecké rodiny. Budoucí básník měl staršího bratra Gustava a mladší bratry Huga, Josefa a Karla. Profese berního úředníka znamenala pro rodinu Františka Šrámkův četná stěhování.⁴ Ze Sobotky rodina Šrámkových odešla v roce 1882 do Zbirohu, poté do Písku, v letech 1890–1894 pobývala znovu ve Zbirohu a od roku 1894 v Roudnici nad Labem. Při každém přeložení bral berní úředník Šrámek celou rodinu s sebou, avšak „svého syna Františka nechal v Písku, aby nemusel měnit gymnázium, na kterém začal roku 1888 svá středoškolská studia.“⁵ A bylo to právě toto malebné jihočeské město ležící na řece Otavě, které mladého básníka velmi okouzlo.

V Písku bydlel mladý Fráňa Šrámek v podnájmu u bývalého učitele v domě U Koulí, nacházejícího se poblíž městských hradeb. Namísto pilným a poctivým studiím se však dospívající Šrámek plně věnoval bezstarostnému nicnedělání, jež bylo vyplněno především procházkami podél řeky Otavy nebo ulicemi města, zejména prostranstvím s tehdy již neexistující Putimskou bránou. Na píseckém gymnáziu se Šrámek seznámil s literární činností u svého učitele Františka Vávry, který mu z profesorské knihovny půjčoval knihy s tvorbou Jaroslava Vrchlického.⁶ Ve Vrchlického verších našel mladý Šrámek inspirační zdroj, jenž stál u počátků jeho vlastní básnické tvorby. Zrod Šrámkovy coby autora poezie lze spatřit tedy právě v Písku.⁷ Romantická zákoutí v centru města, hučící řeka a gymnaziální knihovna poskytly začínajícímu básníkovi dokonalé zázemí a pomyslnou studnici, z níž mohl čerpat uměleckou inspiraci, pravým opakem byla samotná vzdělávací instituce, již navštěvoval se značnou nechtí, čehož si všimá také

³ Muzeum a archiv Fráni Šrámkův Sobotka, Fráňa Šrámek: Osobní doklady I (do r. 1938), inv. č. 3186, *Křestní list – Taufschein* z 24. 7. 1886 vydaný Děkanským úřadem v Sobotce.

⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 11.

⁵ *Tamtéž*, s. 12.

⁶ KOTALÍK, Josef. *Písecká léta Fráni Šrámkův*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky. 1967, 4 (2), s. 2.

⁷ *Tamtéž*, s. 2–3.

Buriánek: „Ale atmosféra píseckého gymnázia připadala mladému studentovi zřejmě příliš pedantická, neupřímná, necitlivá k mladým duším a k jejich pubertálním zmatkům a tak z Písku zůstal v představách pozdějšího básníka, epika a dramatika spíš okouzlující obraz řeky Otavy, na niž se díval z oken svého studentského pokojíku, a vzpomínka na mladé smysly, city, touhy...“⁸ Když se k ráznému bernímu úředníku Šrámkovi donesly z Písku stížnosti na uvolněné mravy jeho dospívajícího syna, dojel pro něho a odvedl si jej domů, do Roudnice.

Učitelé roudnického gymnázia se zapsali do mysli mladého Fráni Šrámka příznivějším písmem. Zejména u Eduarda Světa, profesora literatury, se mladý, začínající umělec těšil značné přízni. V septimě Šrámek přednesl zpaměti jako řečnické cvičení vlastnoručně napsanou ódu na Jaroslava Vrchlického.⁹ Roudnice nad Labem byla svědkem nejen pokračování píseckých počátků tvorby mladého básníka, ale také jeho zkoušky z dospělosti. Maturitu Šrámek zdárně absolvoval v roce 1896. Poté pokračoval na přání otce vysokoškolskými studii práv.¹⁰ Před čerstvým absolventem gymnázia se otevřela Praha spolu se svým literárním i studentským životem, v němž se výrazně odrážely myšlenkové a umělecké směry přelomu 19. a 20. století. Začínala nová etapa názorového a tvůrčího zrání mladého Šrámka.

1.2 Publicistické počátky a studia práv

Rodiče Fráni Šrámka se v roce 1898 odstěhovali z Roudnice nad Labem do jihočeské metropole, Českých Budějovic. Začínající student práv Šrámek pobýval během týdne v Praze, na sobotu a na neděli se vracel za rodiči do nového domova na jihu Čech. Praha byla na přelomu 19. a 20. století centrem uměleckého, společenského a kulturního života v Čechách. Právě zde se mladý Fráňa Šrámek seznámil s vlnou nových filozofických koncepcí,¹¹ např. s voluntarismem, nihilismem či vitalismem, a myšlenkových směrů,¹² např. s liberalismem, nacionalismem a anarchismem, jimiž bylo evropské myšlení konce 19. století silně ovlivněno. Ve stejné

⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 12.

⁹ KOLÁR, Robert. *Rané verše Fráni Šrámka*. Český jazyk a literatura. 2021/2022, 72 (2), s. 53.

¹⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 15.

¹¹ HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Jan LEHÁR (ed.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 447.

¹² *Tamtéž*, s. 447–448.

době se taktéž rodí nové umělecké směry založené na subjektivním vidění skutečnosti.¹³ Jedná se o impresionismus, symbolismus a dekadenci, směry, které předznamenaly následný vznik moderních uměleckých směrů první poloviny 20. století. České Budějovice poskytly první publicistickou příležitost mladému Šrámkovi, neboť právě v tamějším periodiku s názvem *Stráž lidu*, „*jež byla přístupna anarchistickým a socialistickým myšlenkám*,“¹⁴ se poprvé začínající básník představil čtenářskému publiku, a to coby mladý protirakouský a protiválečný radikál. Šrámek velmi záhy opouští lumírovskou poetiku Vrchlického, jež mu byla v době středoškolských studií velkým vzorem, a volí raději formu novou, prostoupenou ideami anarchismu a antimilitarismu.

Na podzim roku 1899 mladý student práv Šrámek narukoval, s již absolvovanou první státní zkouškou, jako tzv. jednoroční dobrovolník k 28. pěšímu pluku v Českých Budějovicích. Jednoroční vojenská služba však byla Šrámkovi prodloužena na dva roky.¹⁵ Příčinou byl fakt, že si mladý antimilitarista a stoupenec anarchismu dovolil vyslovit své názory a postoje nahlas v kasárnách před nastoupenou jednotkou a sborem velicích důstojníků. Putoval proto za trest do rakouského Freistadtu,¹⁶ kde strávil jeden rok armádního výcviku a vojenského drilu navíc. Radikální myšlenky však v mladém básníkovi zlomeny nebyly, naopak – Šrámek se ještě více utvrzuje ve svém zarytém antimilitaristickém postoji a ve svých anarchistických idejích. Po návratu do Českých Budějovic začal být opět publicisticky činný ve *Stráži lidu*.

Vedle básní Šrámkovy publicistické počátky charakterizují také články, recenze a glosy, v nichž „*se nám Šrámek představuje jako básník politicky uvědomělý, angažovaný, vyslovující se k nejzávažnějším společenským otázkám své doby*.“¹⁷ Z okruhu umělecké publicistiky nelze opomenout jeho článek o českém překladu románu *Zločin a trest* od Fjodora Michajloviče Dostojevského, dále recenzi Slezského čísla (pozdějších Slezských písní) z pera Petra Bezruče nebo recenzi divadelního představení *Třetí zvonění*, komedie od Václava Štecha. V těchto a také v dalších příspěvcích z let 1901–1903 se projevila Šrámkova literárně názorová vyspělost a umělecká kritičnost. Právě léta následující bezprostředně po roce 1900 přinesla

¹³ HRABÁKOVÁ, Jaroslava a Jaroslava JANÁČKOVÁ. *Česká literatura na předělu století*. Jinočany: H & H, 2001, s. 92.

¹⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 15.

¹⁵ *Tamtéž*, s. 15.

¹⁶ BURIÁNEK, František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 27.

¹⁷ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 18.

začátek nové etapy života mladého básníka. K nelibosti svého otce, řádného a svědomitého berního úředníka, Šrámek stále více tíhnul k literatuře a žurnalistické činnosti, namísto aby se věnoval vysokoškolským studiím práv. V roce 1902 se sice ještě pokusil dokončit právnická studia podle vůle otce,¹⁸ fascinace literaturou a touha po vlastní tvůrčí aktivitě ale nakonec zvítězily a přemohly mocné otcovské přání. Na počátku léta roku 1903 tak Fráňa Šrámek definitivně zanechává studií práv a na konci srpna téhož roku odchází z Českých Budějovic do Prahy, aby se mohl plně věnovat literární a publicistické činnosti.

1.3 Šrámek anarchista

Secesní Praha počátku 20. století skýtal jedinečnou příležitost k rozšíření literárních, politických a kulturních obzorů. Nejinak tomu bylo také v případě Fráni Šrámka. Právě tehdy Šrámka výrazně ovlivnily anarchismus¹⁹ a antimilitarismus,²⁰ k jejichž myšlenkám se nakonec přiklonil. Po zanechání studií práv a odchodu z Českých Budějovic se mladý Šrámek brzy připojil k literární skupině, jež se krátce po začátku nového, dvacátého, století v Praze zrodila. Podle Františka Buriánka se jednalo o skupinu tzv. anarchistických buřičů. Ideální podobu takové literární skupiny či literární generace popisuje právě Buriánek: „...skupina lidí přibližně stejného věku, stejných společenských zážitků a postojů, shodných názorů na život, na svět, na literaturu a umění, na poslání umělecké tvorby, na aktuální problémy doby, na situaci národního života... s podobnými zájmy a tendencemi tematickými, žánrovými, stylovými, se shodnou nebo podobnou estetikou a třeba i poetikou...“²¹ Do skupiny anarchistických buřičů patřili vedle Šrámka především básníci Stanislav Kostka Neumann, Viktor Dyk, Karel Toman, František Gellner, Rudolf Těsnohlídek, Jirí Mahen a Josef Mach. Vedle těchto umělců bývá často k této literární skupině řazen také básník Petr Bezruč. Anarchistické buřiče coby autory jedné literární skupiny spojoval

¹⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 22.

¹⁹ Termín anarchismus lze vysvětlit jako myšlenkový směr, který usiluje o nastolení anarchie, tj. bezvládní. Tato myšlenková koncepce stojí na odmítání sociální, ekonomické a politické hierarchie a jiných forem nadvlády člověka nad člověkem. V popředí stojí úsilí o nahrazení vnucené státní moci a institucí dobrovolnými organizačními strukturami. Více viz TOMEK, Václav. *Český anarchismus 1890–1925*. Praha: Filosofie, 1996, s. 39–43.

²⁰ Termín antimilitarismus lze vysvětlit jako myšlenkový směr, který se vyznačuje odporem proti organizované válce. Tato myšlenková koncepce se staví proti válkám mezi státy, proti zdůrazňování významu vojenství a proti šíření vlivu vojensko-průmyslového aparátu. Více viz ŠPATNÝ, Emil. *Český antimilitarismus*. Praha: Mladé proudy, 1922, s. 13–18.

²¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 24.

společný zájem o anarchistické a antimilitaristické myšlenky, dále také radikalismus, bohémský život a revolta. Na rozdíl od impresionismu, symbolismu a dekadence, které byly založeny na subjektivním vidění skutečnosti, se více přiklonili k přítomnosti, k právě prožívanému životu. Anarchistické buřiče spojovala snaha o angažovaný pohled na skutečnost,²² z níž vycházeli v rámci své umělecké tvorby. Opořovali proto tehdejší společnosti, její konzervativní morálkou a spořádanou existencí. Propagovali věčnost, vymanění z falešné morálky, přirozenou lásku, detabuizovali sexualitu, kritizovali tradiční manželství.²³ Jejich úsilím bylo přiblížení literárního umění obyčejnému životu a skutečnosti všedního dne. Oproti knižním a odborným výrazům autorů symbolismu a dekadence básníci života a vzdoru záměrně používali neutrální až hovorovou slovní zásobu, autentičnost zvýrazňovali prvky slangu a vulgarismy.²⁴ Manifest či programové prohlášení anarchističtí buřiči nikdy nevydali, jednalo se tudíž o velmi širokou, volnou a ničím nespoutanou literární generaci, na rozdíl od České moderny, Moderní revue nebo Katolické moderny. Na tuto specifickou skutečnost upozorňuje také Vladimír Macura.²⁵

Neoficiálním mluvčím anarchistických buřičů se stal Stanislav Kostka Neumann. Právě časopis *Nový kult*,²⁶ který byl vydáván od roku 1897 a jehož redaktorem Neumann byl, poskytl do Prahy nově přišedšímu Šrámkovi jedinečnou příležitost působit jako publicista v oblasti žurnalistiky. Periodikum *Nový kult* a prostředí Neumannovy vily v pražských Olšanech vytvářely centrum a dokonalé zázemí pro mladou skupinu nastupující na tehdejší literární pole pod vlajkou anarchismu. Podobně jako v českobudějovické *Stráži lidu*, také do *Nového kultu* Šrámek přispíval svými básněmi, články, recenzemi, glosami či polemikami a jak vystihl Buriánek: „*Šrámkův podíl na anarchistické a antimilitaristické propagandě je zde největší a nejvýznamnější.*“²⁷ Mladý básník se dostává do širšího publicistického povědomí, začíná být uznávaný a v letech 1905–1906 se dokonce stává redaktorem časopisu *Práce*,²⁸ jenž sloužil k propagaci buřičských, antimilitaristických

²² HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Jan LEHÁR (ed.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 420.

²³ *Tamtéž*, s. 423.

²⁴ *Tamtéž*, s. 423.

²⁵ O této problematice více: MACURA, Vladimír. *Problémy subjektu v poezii „generace buřičů“*. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Proměny subjektu*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993, s. 52–65.

²⁶ PAPOUŠEK, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny*. Praha: Academia, 2010, s. 76.

²⁷ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 35.

²⁸ BURIÁNEK, František. *Generace buřičů*. Praha: Universita Karlova, 1968, s. 213–214.

a antiklerikálních myšlenek. Rozhodujícím pro Šrámkovo anarchistické období se stal měsíc květen v roce 1905. Během všestudentské slavnosti na pražském výstavišti došlo k demonstraci anarchistických studentů, při níž byl Šrámek zatčen za to, že volal na strážníka, který se násilně zmocnil praporu, „zhyň, otroku, zhyň, pse!“²⁹ Za tento čin byl mladý buřič odsouzen k trestu šesti dnů policejního vězení. Rakouská policie Šrámka opět dostihla v červnu téhož roku, kdy byl básníku-buřiči zaslán povolávací rozkaz na vojenské cvičení. Na stránkách *Práce* se objevila Šrámkova veršovaná odpověď na tento „malý růžový lístek“, báseň s názvem *Píšu mi psaní*,³⁰ jež mladého básníka proslavila coby nadšeného anarchistu, odsoudila jej však k jednomu měsíci garnizónního vězení v Klatovech. Konfrontace s rakouskou policií pokračovala až do konce roku 1905.

Rok 1906 znamenal zásadní zlom v životě i tvorbě Fráni Šrámka. Anarchistické hnutí po vrcholném vypětí v letech 1903–1905 se začalo rozpadat, neboť „není možno, aby kolonie poučila veřejnost o tom, že anarchistická společnost je uskutečnitelná... myšlenka anarchistické kolonie jest do jisté míry překonána a odstavena.“³¹ Anarchistický individualismus a revolta prokazovaly v danou chvíli svoji bezperspektivnost. K zániku skupiny jistě napomohla také skutečnost, že od konce roku 1905 Neumann přerušil vydávání časopisu *Nový kult*, jenž představoval základní pilíř mladé, anarchistické skupiny a důležitou platformu pro publicistickou činnost básníků-buřičů. Skupina anarchistických buřičů se poté definitivně rozpadá,³² každý literát se vydal vlastní životní i uměleckou cestou, v rámci níž se snažil po svém vyjádřit nespokojenost se společenskými poměry, nalézt vlastní styl a poetiku. V této době sice Šrámkovi vychází básnické sbírky *Života bído*, *přec tě mám rád* a *Modrý a rudý*, povídkové soubory *Sláva života*, *Ejhle člověk...!*, *Sedmibolestní*, *Kamení*, *srdce a oblaka*, *Patrouilly* a divadelní hra *Červen*, období jeho mladého buřičství se ale již uzavírá.

1.4 Šrámek před Velkou válkou a během ní

V letech 1906–1914 vyplňovala život Fráni Šrámka usilovná tvůrčí práce, publicistická činnost a rozvíjející se vztah s Miloslavou Hrdličkovou. Svoji milovanou

²⁹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 37–38.

³⁰ *Tamtéž*, s. 38.

³¹ TOMEK, Václav. *Český anarchismus 1890–1925*. Praha: Filosofia, 1996, s. 61.

³² HRABÁKOVÁ, Jaroslava a Jaroslava JANÁČKOVÁ. *Česká literatura na přelomu století*. Jinočany: H & H, 2001, s. 263–264.

„Milku“³³ poznal Šrámek během bouřlivého roku 1905 a krátce poté se právě tato žena stala jeho velkou a věrnou láskou na celý život. Jejich vztah byl na tehdejší dobu a na konvence, jež panovaly ve společnosti, velmi nestandardní. Ačkoli spolu žili v jednom bytě³⁴ a pojilo je velké pouto vzájemné lásky, nikdy se nevzali. Jejich pozoruhodný partnerský vztah, jenž byl založen na volnosti, respektu a vzájemné úctě a který nikdy církevní ani světské úřady nepotvrdily jako manželství, nejvíce vystihl sám Šrámek v básni s názvem Naše svatební: „*My jsme si nevzali svatební šaty, / my jsme si nedali prstýnek zlatý, / my jsme si řekli jen, že se chcem / poctivě milovati...*“³⁵ Miloslava Hrdličková byla Šrámkovou oddanou družkou a milující oporou po celou dobu jejich partnerského soužití, jehož trvání ukončila až Šrámkova smrt na počátku padesátých let minulého století.

Krátce před vypuknutím první světové války Fráňu Šrámků výrazně ovlivnily nové umělecké směry a myšlenkové koncepce, jež dorazily do českého prostředí ze západní Evropy, konkrétně z Francie. Jednalo se především o impresionismus³⁶ a vitalismus.³⁷ V duchu těchto dvou směrů a koncepcí se nese Šrámkova románová prvotina, lyrizovaná próza s názvem Stříbrný vítr. Naopak pesimismus a skepse opanovaly další Šrámkův titul, román Křižovatky. Mezi lety 1915–1916, tedy již během Velké války, byly vydány divadelní hra Léto a básnická sbírka Splav, v nichž se Šrámek ve své poetice vrací opět k impresionismu a vitalismu.

První světová válka, označována také jako Velká válka, zastihla Fráňu Šrámků uprostřed příprav posledních dvou výše zmíněných literárních titulů a práce na nich. Na konci července 1914 byl antimilitarista Šrámek mobilizován do války, stejný osud potkal rovněž některé další bývalé anarchistické buřiče, např. Stanislava Kostku Neumanna nebo Františka Gellnera. Krutá, běsnící léta 1914–1918 strávil Šrámek nejprve na haličské frontě ve východní Evropě, poté přišla italská fronta s bojišti na

³³ Miloslava Hrdličková, žijící v letech 1884–1958, působila jako úřednice, publicistka a aktivní členka ženských spolků. Více viz HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985.

³⁴ HEJNOVÁ, Marie. *Knížka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985, s. 78.

³⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Života bido, přec tě mám rád*. Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1925, s. 34.

³⁶ Termínem impresionismus se vysvětluje umělecký směr, který je založen na subjektivním vidění skutečnosti. V popředí stojí bezprostřednost a spontánnost, cílem je zachycení prchavého a neopakovatelného okamžiku, intimního dojmu chvíle. Více viz JOYEUX-PRUNEL, Béatrice. *Les avant-gardes artistiques, 1848–1918*. Paris: Gallimard, 2015, s. 47–146.

³⁷ Termínem vitalismus se vysvětluje myšlenková koncepce, která je založena na zvláštní životní síle či energii, jež je vlastní každé lidské bytosti. V popředí stojí oslava života a radost z něho, cílem je zachycení citů a smyslového prožitku. Více viz ČAPEK, Karel. *Filozofie Bergsonova*. In: ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře II*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 159–187.

Piavě a Soči, jež vystřídal fronta rumunská v jihovýchodní Evropě.³⁸ Příjím bojům se básník vyhnul, působil hlavně coby sanitář, tj. jeho úkolem bylo odnášet a zachraňovat raněné. Přímá konfrontace s hrůzami Velké války³⁹ však Šrámka poznamenala nejen jako umělce a literáta, ale především jako člověka, jehož životním přesvědčením byla idea antimilitarismu a odpor k jakýmkoli válečným konfliktům vůbec.⁴⁰

Na jaře 1918 básníka zastihla smutná zpráva o smrti jeho otce Františka Šrámka⁴¹ a v srpnu 1918 byl Fráňa Šrámek přeložen k útvaru válečného tisku do Vídně, kde strávil poslední měsíce první světové války. V okruhu vídeňského válečného tisku ve stejné době působili také další umělci a literáti,⁴² např. pražský německy píšící autor Egon Erwin Kisch nebo rakouský prozaik Robert Musil. V souvislosti s vývojem válečných i politických událostí ve střední Evropě se voják Šrámek počátkem listopadu 1918 vrátil konečně zpátky do rodných Čech, do své vlasti.

1.5 Šrámek po Velké válce

Dne 28. října 1918 byl v Praze vyhlášen samostatný československý stát. Do nově vznikuvší Československé republiky se však navrátil jiný Fráňa Šrámek, než jaký svoji vlast opouštěl v parných letních měsících v roce 1914. Válečná vřava, hrůzy a utrpení sice byly tytam, s nimi ale také definitivně odešla Šrámkova mladá léta a bonvivánství. Z první světové války se do vlasti navrátil zkušený a zralý muž, který si hluboko uvnitř sebe nesl četné šrámy způsobené Velkou válkou a pro něhož přestává být od této chvíle vhodné užívat ono označení básník-buřič. Sám Šrámek se vyjádřil o svém postoji, jenž ztratil dřívější buřičské zaměření, v článku s názvem *Zkouška z republikánství*, který byl otištěn na přelomu února a března roku 1919: „*A jednoho dne to bylo tady, konec války a naše republika. Konec války, to zní jako hudební ticho po hrozném hluku, a republika, to zní také dobře, slyšíš budící se hlas života po velikém tichu. Republika, znělo to pevně a rovně po dobách velmi sehnutých...*“⁴³ Zde lze spatřit jisté uspokojení, jímž se naplnil vztah básníka vůči nové poválečné době a světu. Šrámek pokračuje dále: „*Radoval jsem se, že máme na štítu našeho domova napsáno*

³⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 109.

³⁹ Problematika vlivu Velké války na literární tvorbu Fráni Šrámka a její reprezentaci v ní bude více a odborně pojednána a představena v kapitole Fráňa Šrámek a Velká válka.

⁴⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 109.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 11.

⁴² PATKA, Markus G. *Egon Erwin Kisch – Stationen im Leben eines streitbaren Autors*. Wien: Böhlau Verlag, 1997, s. 311–319.; BLED, Jean-Paul. *L'Agonie d'une Monarchie*. Paris: Tallandier, 2014, s. 172.

⁴³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Zkouška z republikánství*. Budoucnost. 1919, 1 (6–7), s. 423.

*cosi, při čemž si lze něco krásného myslet; vidíš jak širé, dmoucí se obilné lány, množství radostně pracujících rukou, bílý chléb pro všechny, plesající zástup. Radoval jsem se, raduji se. Projevují svou radost bez hluku, bez okázalosti. Vyjadřují se prostě, myslím prostě...*⁴⁴ Rovněž tato slova se nesou v duchu jistého veselí, životní zralosti a vyrovnanosti. Šrámek dozrál ve svých názorech a životním přesvědčení. Nově vzniknuvší československý stát byl svědkem velkého přerodu básníka-buřiče, jenž se stal loajálním občanem první Československé republiky.

Počátkem dvacátých let minulého století vnesl Fráňa Šrámek do oblasti českého písemnictví nové literární tituly. Z jeho pera vzešel vitalisticky laděný román *Tělo*, dále povídkový soubor *Klavír a housle*, dramata s válečnou tematikou, konkrétně tituly *Hagenbek*, *Zvony*, *Soud*, nebo impresionisticky laděná lyrická dramata *Měsíc nad řekou* a *Plačící satyr*. Roku 1924 Šrámek dokončil soubor povídek s názvem *Žasnoucí voják*, v němž zachytil svoje zážitky a prožité útrapy na frontách Velké války. Navzdory velmi kladným ohlasům na většinu jeho literární tvorby zůstával Šrámek spíše stranou a mimo tehdejší společenské a kulturní dění. Bývalý buřič a nespokojenec zaujal takovýto postoj sám a dobrovolně, což potvrzuje také Buriánek: „*Šrámek se octl – ovšemže ze své vůle – mimo literární svět, mimo umělecké skupiny, programy i kavárny...*“⁴⁵ Jeho život vyplnila literární práce, publicistická činnost a čas trávený s jeho družkou Miloslavou Hrdličkovou. Od poloviny dvacátých let lze s jistotou říci, že se Šrámek „*uzavřel do své pracovní samoty, z níž vycházel jen na procházky do přírody za městem, v přátelském doprovodu mladšího Karla Čapka, případně Františka Langera...*“⁴⁶ Byl to právě Karel Čapek, jeden z nejvýznamnějších autorů první poloviny 20. století, jenž si s bývalým básníkem-buřičem vybudoval v tomto období vřelý přátelský vztah. Čapek si vážil nejen Šrámkovy literárního díla,⁴⁷ ale také Šrámka samotného, ačkoli Čapkův svět byl jiný než svět Šrámkův. Karel Čapek stál uprostřed tehdejšího společenského dění, působil nejen jako literát a kritik, ale rovněž coby velmi zručný překladatel, novinář a divadelní režisér, který se aktivně vyjadřoval k otázkám umění, kultury a společenských problémů. Oproti tomu se „*Šrámek nestal přispěvatelem Národních listů, ani pravidelným spolupracovníkem Lidových novin, nevstoupil do Penklubu a mezi pátečníky chodil víc než zřídka; ani se nepřátelštější*

⁴⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Zkouška z republikánství*. Budoucnost. 1919, 1 (6–7), s. 423.

⁴⁵ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 131.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 131.

⁴⁷ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Fráňa Šrámek a Karel Čapek (Doslov)*. In: FETTERS, Aleš. *Karel Čapek – Fráňa Šrámek: Cesty k přátelství*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 161–162.

naléhání nemohlo totiž změnit Šrámkův životní postoj...“⁴⁸ Někdejší básník-buřič si pečlivě hájil svůj nezávislý životní styl a vyhýbal se veřejnému životu, s přibývajícím věkem rostla také jeho plachost a uzavřenost. Čapek jako jeden z mála si dokázal nejen získat, ale především udržet básníkovu důvěru, na níž později stavělo jejich pevné přátelství.

Dvacátá a třicátá léta minulého století se nesla v duchu Šrámkova návratu do rodné Sobotky u Jičína, kde rád trávil slunné letní měsíce. Tam Fráňa Šrámek věnoval svůj čas lidem z městečka i okolního venkova, a právě tam za Šrámkem několikrát zavítal také Karel Čapek.⁴⁹ Se soboteckými studenty Šrámek během letních prázdnin nacvičoval divadelní představení, na seznam repertoáru zařazoval nejen svá dramata, ale rovněž cizí dramatické texty. Bývalý básník-buřič mezi soboteckou mládeží nezatrpkal, naopak právě s ní „*prožíval chvíle bezstarostného oddechu v přírodě, u vody, na sluníčku, na dlouhých procházkách v lesích...*“⁵⁰ Jako režiséru a rádci soboteckých ochotníků se stárnoucímu Šrámkovi naskytla další příležitost, jak uplatnit a využít umělecké nadání a literární talent ve prospěch dobré věci.

Na konci dvacátých let Šrámek uspořádal svoje rané prozaické črty a texty z prvních sbírek a vydal je znovu jako jeden povídkový soubor pod názvem Prvních jedenadvacet. Rovněž vytvořil svoji poslední divadelní hru, komedii Ostrov veliké lásky. Ve třicátých letech Fráňa Šrámek dokončil svůj další, poslední román Past, dále sbírku povídek Bouřky a duhy a básnickou sbírku s názvem Ještě zní, dále se však stranil oficiálního světa, což mj. vystihl Karel Čapek ve své přednášce vysílané Československým rozhlasem v lednu 1937: „*Je velmi mnoho lidí, kteří nikdy nepotkali básníka Fráňu Šrámků, ačkoli by o to tuze stáli. Je to částečně jeho vina, neboť se lidem vyhýbá plaše a tvrdohlavě. Vyskytuje se opravdu velice vzácně, ale přesto existuje; chcete-li ho potkat, najdete ho celého v jeho básních a knihách i s jeho modrýma, pronikavýma očima a něžným srdcem, i s jeho přírodou, jeho steskem, jeho rytířstvím, láskou a jízvami, kterými se marně krabátí jeho věčně mladá citlivost...*“⁵¹ S odchodem mládí zvolil stárnoucí básník dobrovolně ústraní a klid svého soukromí, ke svým čtenářům však promlouval nadále mezi řádky své básnické i prozaické literární tvorby.

⁴⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Fráňa Šrámek a Karel Čapek (Doslov)*. In: FETTERS, Aleš. *Karel Čapek – Fráňa Šrámek: Cesty k přátelství*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 159.

⁴⁹ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997, s. 33.

⁵⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 132.

⁵¹ ČAPEK, Karel. *Šrámek, láska našeho mládí*. In: FETTERS, Aleš. *Karel Čapek – Fráňa Šrámek: Cesty k přátelství*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 123.

1.6 Podzim života

Konec třicátých let minulého století byl neradostný nejen pro Fráňu Šrámka, ale rovněž pro československý stát, celou Evropu a zbytek světa. V červnu 1938 zemřela básníková matka Anna Šrámková,⁵² na konci září 1938 byla první Československá republika pokořena a rozvrácena na konferenci v Mnichově nacistickým Německem a na Boží hod 1938 zastihla Šrámka smutná zpráva o náhlém úmrtí jeho přítele Karla Čapka. Poté přišel březen 1939 a s ním také definitivní zánik samostatného československého státu, německá okupace a Protektorát Čechy a Morava.

V letech 1939–1945 takřka celý svět opanoval další globální vojenský konflikt, druhá světová válka. Válečná a okupační léta představovala pro Fráňu Šrámku dobu nelehkou, k čemuž se přiklání také Buriánek: „*Básník, který v těch zlých letech okupace nevycházel už ze svého bytu na smíchovském Černém vrchu, aby neviděl v ulicích milované Prahy německé uniformy...*“⁵³ Za okupace tedy Šrámek z protestu téměř neopouštěl svůj pražský byt, jediný kontakt s vnějším světem mu zprostředkovávala jeho družka Miloslava Hrdličková, od níž byl informován o všem, co vyplnilo události protektorátních a válečných let.

Na jaře 1945 se Šrámek dočkal osvobození, konce druhé světové války a obnovy nezávislého Československa. Verše, jež starý a nemocný básník napsal tak zvané do šuplíku během německé okupace a období Protektorátu Čechy a Morava, byly vydány krátce po osvobození v roce 1945 ve sbírce s názvem *Rány, růže*. Tato básnická sbírka představuje poslední literární titul bývalého básníka-buřiče vydaný za jeho života, soubor s názvem *Poslední básně*⁵⁴ byl vydán až z básníkovy pozůstalosti roku 1953, tj. až po jeho smrti, a obsahuje poezii, již Šrámek napsal v posledních letech svého života.

Roku 1946 bývalý anarchista Šrámek obdržel titul národní umělec. Události z února 1948 a následné převzetí moci v Československu komunistickou stranou nijak výrazně nezasáhly do podzimu básníkovy života. Fráňa Šrámek zemřel tiše 1. července 1952⁵⁵ v Praze, pochován je na hřbitově v rodné Sobotce u Jičína.

⁵² BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 142.

⁵³ *Tamtéž*, s. 143–144.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 147.

⁵⁵ Muzeum a archiv Fráni Šrámka Sobotka, Fráňa Šrámek: Osobní doklady II (od r. 1939), inv. č. 3345, *Úmrtí oznámení* z 4. 7. 1952 vydané Místním akčním výborem a Místním národním výborem v Sobotce.

2 Literární tvorba Fráni Šrámka

2.1 Tvorba básnická

Fráňa Šrámek vnesl do české literatury ve svých verších citovost v podobě sociální, milostné a přírodní lyriky. Dle Polana Šrámek „*v poesii dosáhl nejvyšší míry slohového klidu a jasů, pokud možno o takových vlastnostech mluvit u charakteru podstatně určeného impresivním založením...*“⁵⁶ Počátky Šrámkovy básnické tvorby lze spatřit již v době jeho mladých studentských let, kdy pobýval v Písku a Roudnici nad Labem. V jinošských letech sloužil budoucímu básníku-buřiči za vzor především Jaroslav Vrchlický,⁵⁷ proto se první Šrámkovy verše nesou v lumírovském duchu.

V roce 1905 Šrámkovi vyšla jeho první básnická sbírka s názvem *Života bído, přec tě mám rád*. Jedná se o lyriku laděnou v anarchistickém duchu a se sociální tematikou. Provokující buřičství a výsměch se odráží např. v básni *Narodil se*.⁵⁸

Narodil se panchart.

Z otce studenta

z matky sklepnice

narodil se panchart.

Táta ještě studoval,

mámu leckdos v náruč bral,

strážníkům se vyhýbával

skrofulosní panchart.

A pekárny voněly,

sytí spali v posteli,

k vytí vichřic vlastní píseň

komponoval panchart.

– Že je někde domeček,

v tom domečku blbeček,

⁵⁶ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 11.

⁵⁷ KOTALÍK, Josef. *Písecká léta Fráni Šrámka*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky. 1967, 4 (2), s. 2–3.

⁵⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Života bído, přec tě mám rád*. Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1925, s. 32.

*že zapálí domeček
malý, tichý blbeček.*

*– Že je někde budka psi,
a v té budce vztekli psi,
že vyběhnou z budky psi
trhat, trhat vztekli psi...*

Verše uvedené výše mají nejen sociální, ale rovněž velmi ironizující a provokativní nádech. Naopak báseň Curriculum vitae⁵⁹ zachycuje také autobiografické rysy mladého básníka:

*Na doktora studoval jsem,
tatík po tom toužil,
císař pán, ten vzpomenu si,
abych jemu sloužil,
a ty zas chceš, moje milá,
bych se pro tě soužil.*

*Tatík lomil rukama,
já nelámal hlavu,
císař pán mi nechal ujít
jenerálskou slávu,
co moh ztratit, ztratil jsem,
s tebou ztratím hlavu.*

*Moji milí profesoři,
já vás pozdravuju,
také na vás, pane hejtman,
s kletbou pamatuju,
pro tebe se, moje milá,
k smrti umiluju...*

⁵⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Života bído, přec tě mám rád*. Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1925, s. 30.

Ačkoli se jedná o subjektivně laděnou lyriku, svojí poetikou představovala na počátku 20. století na českém literárním poli cosi nového, nezvyklého. Onen „život“ má v těchto básních nejčastěji hořkou příchut'. Na tuto skutečnost upozorňuje také Buriánek: „*Ted' už protiměšťácká ironie, s níž se básník zpovídá ze svých pochybných lásek, zní tónem nikoli exkluzivně literárním, jako tomu bylo dřív, nýbrž zcela plebejským...*“⁶⁰ Záměrně drsně, místy až cynicky, ke čtenáři promlouvají verše z básně s názvem Příběh:⁶¹

*Neplakala. To by lhala.
Jenom slabě zavzlykala.
A já smál se: jedna, dvě, tři
– ty má milá, ty má malá!*

*Trochu se jí chvěla víčka.
Malá, bílá katolička.
Já se cudně díval na ni
dle šestého přikázání.*

*Řek jsem jí, že budu knězem.
– Za tím bezem, pod tím bezem –
Jen co budu já tím knězem,
pak se zase takhle slezem...!*

*Tomu jsme se smáli oba.
Byla vlažná noční doba.
Od cihelen zlí psi vyli,
že jsme se jim nelíbili.*

*Že tak pozdě jdeme krajem,
že tak mladí už si hrajem
na tak velmi vážné věci.*

⁶⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 55.

⁶¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Života bído, přec tě mám rád*. Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1925, s. 29.

To psy musí zlobit přeci.

Ve verších výše mladý Šrámek velmi explicitně vyjádřil svůj antiklerikální postoj. Dle římskokatolické církve totiž šesté přikázání hovoří o smilstvu, básník-buřič však ve své poezii vyzdvihl a pravdivě odkryl sexuální podstatu lásky, jež byla do té doby v českém básnictví tabuizovaná.

Výstižně charakterizoval Šrámkovu první sbírku básní Polan: „*První verše Šrámkovy jsou bohémsky rozcuchané, provokují lomoznou agitační vervou, ježí se pošklebným sarkasmem...*“⁶² K tomu nelze opomenout fakt, že básnická sbírka *Života bído, přec tě mám rád* byla sepsána a vydána v době, kdy její autor horlivě pracoval pro anarchistické časopisy. Již podle jazyka této Šrámkovy básnické prvotiny lze soudit, že mladý básník-buřič vystavěl svoji poetiku na demokratismu, lidovosti, hovorovosti, přirozenosti a prostotě.

Krátce po vydání první básnické sbírky došlo k uveřejnění dalších Šrámkových básní psaných řečí vázanou. Stalo se tak roku 1906. Světlo světa tehdy spatřila básnická sbírka s názvem *Modrý a rudý*. Již podtitul této sbírky nesoucí název *Verše o vojáčkích čtenářské obci* napovídá, že v popředí zde bude stát tematika výsměchu. Tento výsměch je adresován rakouské armádě, nese se tedy v antimilitaristickém duchu. Kritiku armády a vojenské služby zachycuje např. báseň *Zas mne držíš kolem krku*:⁶³

*Zas mne držíš kolem krku,
vojno moje milá,
sladkou krev mám, proto jsi se
na mne přilepila,
kde se vezmeš, tu se vezmeš,
už to jinak nedovedeš,
vojno moje milá.*

*Tak už, ženo, stříhej, stříhej
na onučky plátno,
levá, pravá, musí to být,*

⁶² POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 33.

⁶³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu (Výbor z díla – svazek I)*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 46.

*není to nic platno,
hejbejte se, nohy moje,
když vás císař potřebuje,
není vám nic platno.*

*Nesložím já svoji hlavu
v sena vonné kupy,
složím já ji na tornistru,
na zrzavé chlupy:
tornistřičko znejmilejší,
co už s tebou hochů spalo,
přísahalo, přísahalo
– ale žádný falešnější.*

Patrně nejvíce vystihuje Šrámkův odpor k rakouské armádě a militarismu vůbec báseň s názvem *Pišou mi psaní*:⁶⁴

*Pišou mi psaní
vojanští páni,
a tam stojí psáno,
dvanáctého ráno
že já musím rukovat,
oh, rukovat.*

*Voják je voják,
musí bojovat –
vloží k líci pušku,
vezme si na mušku
třeba vlastní srdce své,
oh, srdce své.*

Zdrávi vzkázali,

⁶⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu (Výbor z díla – svazek 1)*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 43.

*zdrávi napsali,
já jsem rezervista,
básník, anarchista,
zpívám si a proklínám,
oh, proklínám.*

*Pomašíruju,
zpívat si budu:
Modrý rezervista,
rudý anarchista,
v modré dálce rudý květ,
oh, rudý květ...!*

Verše uvedené výše mladého básníka sice proslavily coby nadšeného anarchistu, odsoudily jej však roku 1905 k jednomu měsíci garnizónního vězení v Klatovech.⁶⁵ Poslední strofa těchto veršů rovněž prozrazuje symboliku barev, jež byly užity v názvu samotné básnické sbírky – modrá barva coby symbol vojenské uniformy, které byly nošeny v rakousko-uherské armádě, naopak červená barva a onen „rudý květ“ zde alegoricky představují určitou naději v podobě anarchistických idejí. Na krutost války a nesmyslnost militarismu mladý básník-buřič poukázal v básni Raport:⁶⁶

*Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.*

*Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,*

⁶⁵ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 59.

⁶⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu (Výbor z díla – svazek I)*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 51–52.

vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne váš kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen.

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol a jetely
a kvete řeřicha –
a on... kůň... což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí
a oči vědět chtějí, však nevědí
a v hrdle vysychá...

Oh, v hrdle vysychá... A chtěl by ržát...
že neví, neví proč?!

Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád -
ty už ho nechceš... proč?
proč necinkne už nikdy podkova,
proč nebe v krvi, nohy z olova –
hó, toč se, světe, toč...

Hlásím, pane hejtmane,
že byl to strašný sen,
ty oči zvířete, ty křičely
a z důlků lezly ven,

*křičely na mne, jestli já to vím,
proč ležíme tu s břichem dřavým –
co měl jsem říci jen...?*

*Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říci':
tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříc –
však koní šetřte, prosím tisíckrát,
to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žítí víc...*

Báseň Raport má formu vojenského hlášení, zároveň je pojata jako působivá paralela umírajícího vojáka a umírajícího koně. Tyto emocionálně úchvatné verše komentuje také Buriánek: „*V zrcadle této soucitné naivity se zrcadlí protest proti tomu, že prostý člověk musí jít na smrt, když pán chce. Ve vraždění a utrpení zvířete zrcadlí se vyčítavě nevinná záhuba a utrpení člověka. Lidskost tu protestuje proti válce...*“⁶⁷ Taková je tedy báseň Raport – úderná, sebetrýznivá, protiválečná. Ve sbírce Modrý a rudý představuje skutečnou uměleckou dominantu celé této knihy.

V roce 1916, tedy již v době probíhající první světové války, vyšla další sbírka básní, na níž Fráňa Šrámek pracoval již před vypuknutím válečného konfliktu a která nesla název Splav. Původně milostná a přírodní lyrika byla ve svém druhém vydání roku 1922 autorem doplněna o verše s motivy válečných hrůz.⁶⁸ Ve většině básní Splavu lze spatřit značný vliv vitalismu, tj. radost ze života a oslava prostých životních hodnot. Dokladem této skutečnosti je úvodní báseň celé sbírky, rovněž s názvem Splav:⁶⁹

*Trápím se, trápím, myslím si,
kde bych tě nejraděj potkal.*

Ulice střídám, parky a nábřeží,

⁶⁷ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 67.

⁶⁸ Fenomén vlivu Velké války na básnickou sbírku Splav a její reprezentaci v ní bude více a odborně pojednán a představen v kapitole Fráňa Šrámek a Velká válka.

⁶⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 9.

*bojím se krásných lží.
Bojím se lesa. V poledním lese
kdo miluje, srdce své neunes.
Na můj práh kdyby jsi vstoupila,
snad bys mne tím zabila.
Chtěl bych tě potkati v lukách.*

*V lukách je vlání
na všechny strany, pokorné odevzdávání.
V lukách je nejprostší života stůl,
rozlomíš chleba, podáš ženě půl,
chléb voní zemí, bezpečný úsměv svítí,
až k pláči je prostý věneček z lučního kvítí,
a oblaka jdou, přeběhlo světlo, přeběhl stín,
muž má touhu rozsévače,
žena má úrodný klín...*

*Chtěl bych tě potkati v lukách. Šel bych ti vstříc.
A až bys mi odešla, ach, z večera již,
bys na mne nemyslila víc,
jen na prosebný a děkovný můj hlas,
jako bych jen splavem byl,
který v lukách krásně zpívat slyšel...*

Základním znakem výše uvedených veršů je představa milostné touhy či milostného snění. V popředí tedy stojí obraz děje sněného. K charakteristice poetiky Splavu se vyjadřuje také Buriánek: „...*jádro Splavu tvoří poezie plného a radostného souznění básníkovy s přírodou, se smyslovým a citovým rozkvětem člověka, s vlnami milostné touhy, milostného štěstí i stesku...*“⁷⁰ Šrámkovy verše odráží něhu, lásku, jsou plny barev, světél a vůní. Dle Buriánka se jedná o poezii erotického vzruchu i umdlévání, poezii útočných i pokorných gest a obrazů, jež v sobě nese hmotné, tělesné skutečnosti i nehmotné a neurčité sny.⁷¹ V závěru poslední strofy básně Splav se

⁷⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 98.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 98.

smyslová konkrétnost prolíná s obecným symbolem lásky muže a ženy, v čemž básník představuje určitý názor na životní štěstí. Smyslové motivy a obrazy lze spatřit v další básni z básnické sbírky *Splav* s názvem *Kdybych byl pastevcem koní*:⁷²

*Kdybych byl pastevcem koní, večerním časem
stal by se jednou snad divoucí div:
až hvízdnuv, koně bych svolal z ovlhlých niv,
koníček cizí, bílý a krásný, divoucí div,
stál by tu náhle a lidským mě oslovil hlasem.*

*Krásně by mluvil, jak v hrdle by studánku měl,
i jménem snad nazval mne: Františku, pastevče koní,
vzkazují bratři tví, jako ty, pastevci koní,
u ohňů nočních že přepad je veliký žel,
už ani nepějí, hlavy jen kloní,
líto jim sebe je, líto je koní,
budeš-li zpívati, za ně bys za všechny pěl.*

*Já nejsem pastevcem. Noční však chvíli
na mne též padá veliký žel.
Už ani nezpívám, hlava se chýlí,
smutňoučkým ržáním jak vzduch by kol zněl,
koníčku bílý...*

Ve výše dotčené básni se odráží blíže neurčený stesk. Tento žal básník vyjádřil vysněným symbolickým dějem s emocionálně působivým motivem bílého koníka, jenž promlouvá jako v pohádkových příbězích lidským hlasem. Vedle této snové poezie stojí verše básně *Čtrnáctiletý*:⁷³

*Těch neznám slov, jež řekl bych a plakal.
Však zahrádku mám krásnou, z růží sad,
a kdyby vás tam někdy v noci slavík vlákal,*

⁷² ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 15.

⁷³ *Tamtéž*, s. 27.

tam z oněch slov je růží sad.

Já trnů zbavil je. By nezranily snad.

A světlušky jsem prosil o přispění.

I dnes je poprosím, až půjdu spát.

Jen máte-li, ach, v růžích zalíbení?

Snad máte hvězdy radši. Umru rád,

sad růží mých se v louky hvězdné změni.

Však umřít nedejte mi. Není, ach, není

slov krásnějších, než našeptá vám z růží sad.

Verše výše zachycují rozechvění vyvolané milostným citem. Lyrický obraz zde sugestivně naznačuje reálný životní pocit člověka ve stádiu dospívání,⁷⁴ kdy si jedinec nachází svoje cesty k romantickým snům poprvé. V básních Splavu Šrámek představil poezii s ideálem svobodně a plně prožívaného života. Nelze opomenout fakt, že právě zde básník-buřič „*odkryl české literatuře cestu k zachycení vnitřního citového a smyslového prožitku.*“⁷⁵ Vedle smyslového opojení a souznění člověka s přírodou stojí takové motivy jako mládí, láska, domov, citovost, pokora, snění, touha a erotika.

V roce 1933, tedy již po Velké válce, za první republiky, vyšla další sbírka nových veršů z pera Fráni Šrámka s titulem *Ještě zní*. Jak titul sám prozrazuje, k této poezii je nutné přistupovat ve vztahu k autorovu věku. Bývalý básník-buřič zde do svých básní zapojil životní zklidnění a zmoudření spojené nejen s věkem a dozvuky Velké války,⁷⁶ ale zároveň také se skutečností, že Šrámek v dané době působil mimo jakoukoli literární skupinu či směr a stranil se společenského dění. Tento fakt se projevil například tím, že „*nedoostřený humor a vtip matně okořeňují susedsky rozpovídanou formu poloepických básní, které výrazovým složením připomínají tradiční baladu a romanci a zabíhají do řečnosti veršovaného fejetonu...*“⁷⁷ Že se již nejedná ze strany Šrámka o výboj, nýbrž o doznívání dokládá báseň *Hořký list*:⁷⁸

⁷⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 99.

⁷⁵ KOL. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 281.

⁷⁶ Fenomén vlivu Velké války na básnickou sbírku *Ještě zní* a její reprezentaci v ní bude více a odborně pojednán a představen v kapitole *Fráňa Šrámek a Velká válka*.

⁷⁷ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 43.

⁷⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Ještě zní*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 22.

*Ne, slovy horce zalykavými
tvých tváří již nepopálím.
To býval počátek písně,
někdy též její konec.*

*Co nyní trhám, není již, není
z výsluní malinových.
Nachýlen k zemi, hořký list hledám
a ten již neomámí.*

*Ni slovy hravě kadeřavými
skrání tvých neověncím.
Jiná, ach, jiná mi slova
hořký list našeptává.*

Verše výše uvedené básně odráží motivy melancholie, životní moudrosti a rezignace básníka. Šrámkova poezie vyjadřovala od konce dvacátých let minulého století spíše bolestnou životní moudrost než nadšení z mládí a lásky, odráží proces básníkovy stárnutí a smíření s životem, ačkoli si nadále uchovávala svoji písňovou formu a zpěvnost.

Básně, jež Fráňa Šrámek vytvořil v letech 1937–1945,⁷⁹ byly vydány až po konci druhé světové války, po květnu 1945 ve sbírce s názvem *Rány, růže*. Zármutek nad smrtí Tomáše Garrigua Masaryka v září 1937 se odráží v básni *Odchází T. G. M.*, bolestná ztráta matky v červnu 1938 posloužila Šrámkovi za námět v básni s názvem *Maminčin pohřeb*, události mnichovské zrady se zrcadlí v emotivně vypjaté básni *Náš mlčící voják*, náhlý odchod Karla Čapka na konci roku 1938 uctil elegicky laděnými verši v básni *K. Č.* Období německé okupace a Protektorátu Čechy a Morava je zachyceno např. v básni s názvem *Černý motýl*:⁸⁰

*O vážných věcech rád jsi žertovával.
Až, panstvo, ten svůj malý výstup dohraji,
jen z obav, aby nebyl velký nával,*

⁷⁹ KOL. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 281.

⁸⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Rány, růže*. Praha: Fr. Borový, 1945, s. 22–23.

Já přeji si být pohřben v noci potají.

*Smích zabijí dvě mouchy jednou ranou,
posmáli se a rozcházeli přátelé,
ten za roh zašel sem, ten tam a na shledanou,
kdy? Nu, řekněm, některý den s neděle.*

*S neděle může přijít také černá doba,
nenadál ses a vjíždí kára popravčí.
Sup kráká nahoře a zoban klová.
Film hrůzy vrčí. Vztekly filmař natáčí.*

*Ne za roh jen, dál zašel ten a onen.
U které zdi mu právě míří do týla?
Nepřines vánek vzkaz, co poslán po něm?
Černého posílám vám k oknu motýla.*

*I vzpomeneme toho, který žertovával.
Ten černý motýl stín vrh rozvlátý.
Stín ušklíb se: Vše podle přání. Žádný nával.
Jen pacholčí dvě mordy. A dvě lopaty.*

Černý motýl je básní reflektující, podobně jako další verše z této sbírky, období německé okupace a druhé světové války. Básně, jež oslavují osvobození v květnu 1945 a konec Protektorátu Čechy a Morava se nesou v ryze vlasteneckém duchu a jasně a velmi ostře vyjadřují Šrámkův odpor nejen k fašismu a nacismu, ale k válce samotné.⁸¹ Zároveň tato sbírka básní představuje poslední literární titul bývalého básníka-buřiče, jenž byl vydán za jeho života. Soubor s názvem Poslední básně byl sestaven až z básnickovy pozůstalosti roku 1953, tj. až po jeho smrti, a obsahuje poezii, již Šrámek napsal v posledních letech svého života.

⁸¹ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 43–44.

2.2 Tvorba prozaická

První prozaické texty Fráni Šrámka vznikaly souběžně s prvními básněmi a novinovými články a příspěvky. Z pera mladého básníka-buřiče na počátku 20. století vzešla próza, v níž se, obdobně jako v jeho prvních básnických sbírkách, sociální protest promítá nejčastěji do citových dramát touhy a deziluze, do tragického či ironického protikladu mezi představou krásného života a krutou společenskou realitou.⁸² Vůbec první literární titul, který Šrámek vydal v roce 1903, nesl název Sláva života a žánrově se jednalo o kratší povídku. Začínající autor zde prostřednictvím dialogu dvou postav pocházejících z chudých poměrů reflektuje tematiku sociální a společensky konfliktní. Konfrontace soudobého měšťáctví s myšlenkou společenské revolty velmi ostře rezonuje rovněž v dalších prózách, jež následovaly po Slávě života a které žánrově představovaly rovněž soubory s povídkami kratšího rozsahu: Ejhle člověk...!, Sedmibolestní, Kamení, srdce a oblaka a Patrouilly. Tyto vyšly v letech 1904–1909. V těchto prvních prozaických textech Šrámek opakuje motivy lidských vztahů, milostných, morálních a rodinných aspektů, jež jsou narušovány především pokryteckou měšťáckou společností a sociální bídou. Místy začínající prozaik Šrámek volí až zolovské naturalistické prvky, např. v jedné z povídek souboru Ejhle člověk...!:⁸³

Bydleli u vody ve čtvrti chudých, očázených a jako prašivinou oblezlých domků, otcové rodin se tu často opíjeli a bili své ženy a děti. Jeník to vidával a myslíval si, že je skorem dobře, že tatínek umřel; byl aspoň ušetřen zpolovice bití, neboť jeho maminka uznala také občas za vhodné poznamenati ho několika modřinami. Matka prala, posluhovala bůhví co všechno dělají takové chudé ženy; zlé chvíle přicházejí a ruce chtějí odemstít na něčem všechna kopnutí osudu; dítě má vyjevené oči, když je bito, maminka sama by plakala, když bije, a přece bije, po obou tvářích bije...

V rádcích výše je konfrontován svět dospělých, především neutěšené sociální a rodinné poměry, s pohledem malého chlapce, tj. se světem dítěte, jež je nuceno všem špatnostem nejen přihlížet, ale také čelit. Dle Polana „v prvních pěti knížkách Šrámkových próz se důrazně hlásí ke slovu společenský buřič, bezohledný kritik rodiny,

⁸² KOL. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 283–284.

⁸³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Sláva života (Výbor z díla – svazek 2)*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 31.

školy, církve, státního zřízení vojenského a správního.“⁸⁴ V roce 1928 Šrámek uspořádal svoje rané prozaické črty a texty z prvních pěti titulů vzniknuvších na počátku minulého století, ve kterých představil náměty ze života buřičů, ztroskotanců a společensky deklasovaných, často ale citlivých jedinců, a vydal je znovu jako jeden povídkový soubor pod názvem Prvních jedenadvacet.⁸⁵ V souvislosti s osobnostním i myšlenkovým zráním básníka se anarchistické motivy z jeho pozdějších próz pomalu, ale jistě vytrácejí.

Mladé Šrámkovo období, dekádu prvních tvůrčích let, symbolicky uzavřelo roku 1910 vydání románu s názvem Stříbrný vítr, jehož definitivní verze byla vydána roku 1920. Jedná se o první román Fráni Šrámka, „*který obsahuje, slovesně vyvrcholuje a ukončuje atmosféru celé jedné Šrámkovy etapy básnické...*“⁸⁶ kde v popředí stojí téma mládí a jeho ideálů, síly a růstu. Právě v této próze se zhlédla mládež z období asi deseti let kolem první světové války. Tento fakt podporuje také Polan: „*Spatřila se tu se všemi svými krisemi a problémy, jejichž temný tlak potom poklesal a pomíjel zážitkem představy básnicky zvýraznělé.*“⁸⁷ Odpověď na otázku, proč lyrický příběh mladičkého Jana Ratkina do takové míry oslovil mladou generaci dospívající těsně před vypuknutím Velké války, lze nalézt u Buriánka: „*To, co bylo na tomto románu okouzující a co bylo také nové, objevené v české próze, bylo hluboké proniknutí do duševních procesů v dospívajícím chlapci, v každém mladém člověku...*“⁸⁸ Šrámek zde postavil čistotu a křehkost mládí do kontrastu k nepochopení a necitelnosti dospělých. Na hlavním hrdinovi Janu Ratkinovi autor věrně vystihl neurčitě, často velmi chaotické citové i myšlenkové stavy dospívajícího člověka, jenž objevuje svět kolem sebe a vytváří si k němu určitý vztah, naráží na přísný společenský řád a touží po porozumění, družnosti a lásce. Tyto aspekty žádný český spisovatel do té doby nebyl schopen umělecky zachytit ani vypravěčsky ztvárnit ve své literární tvorbě.⁸⁹ Fráňu Šrámkovi v tomto případě mezi českými literáty náleží pomyslné prvenství, neboť se svojí poetikou, již užil právě ve Stříbrném větru, přiblížil k žánru psychologické prózy.

Jan Ratkin, hlavní hrdina románu Stříbrný vítr, čelí pokrytectví a falešné morálce dospělých, konfliktům s rodiči, neporozumění ve škole a zklamání z první

⁸⁴ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 20–21.

⁸⁵ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 8.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 10.

⁸⁷ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 27.

⁸⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 84.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 84.

velké lásky a zamilování. Jeho vztah k životu se dotváří a vyžívá díky hlasu „stříbrného větru“, tento motiv je sám o sobě symbolický:

Pili tuto hru světla celým obličejem, v hrdle bylo jak tlačence v úzkých dveřích.

„Slyšíš...?“ ptá se náhle Ratkin, hlas tlumí a čemusi tajemnému naslouchá.

„Co...?“

„Stříbrný vítr...“

„Stříbrný vítr?“ A Malkus má užaslé oči, veliká kola navrch hlavy.

„Pst... ted! Slyšíš?“

Konečně zdá se, že i Malkus slyší stříbrný vítr.

Jede to kolem, trubač nahoře, vzali se za ruce, tisknou, tisknou a naslouchají.

Náhle oba najednou:

„Ty, to je krásné...!“⁹⁰

Motiv „stříbrného větru“ lze vysvětlit jako symbol věčného mládí, určité touhy či jisté naděje. Šrámkova románová prvotina je svým zachycením atmosféry, básnickým jazykem a uvolněnou dějovou stavbou příkladem impresionismu v české próze. V popředí stojí zachycení dojmů a nálad, smyslového vnímání a citové atmosféry, klíčové jsou rovněž také momenty snovosti, prchavosti a neopakovatelnosti chvíle. Prvky vitalismu se skrývají ve výzvě k chvále života v samotném závěru:

„...zní zase jen ona píseň: Život! Život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme!“⁹¹

Finální vyznění románu, vyplněném nástrahami, zklamáním, smutky a bolestmi, jež postavil do cesty hlavnímu hrdinovi osud, se nese v povzbuzujícím a motivujícím duchu. V duchu lásky k životu, odvaze, svobodě, pravdivosti a aktivitě.

Román *Stříbrný vítr* navždy spojil atributy života a mládí, zároveň mládí s pravdou, láskou a čínorodostí. Také vnesl do literární tvorby Fráni Šrámkovy jistý předěl. Mezi řádky *Stříbrného větru* se odehrává závěr tematického období Šrámkovy tvorby a nastává zrození jeho typického impresionismu a naturismu.⁹² Šrámek, básník-

⁹⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr*. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 36.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 329–330.

⁹² KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 13.

buřič, po vydání své románové prvotiny definitivně opustil okruh své generace. Stal se samotář. V roce 1912 vyšlo básníkovi další prozaické dílo, soubor povídek s názvem Osika, po němž o rok později následovalo vydání dalšího románu, tentokrát s názvem Křižovatky, zahaleného pod závoj silného pesimismu, neboť oba hlavní hrdinové volí po citovém ztroskotání a vyčerpání ze životního zklamání raději dobrovolný odchod ze světa. Závěr a finální poselství této prózy vyznívá velmi tragicky

Jako příznačný projev poválečné vlny vitalismu lze vnímat román Tělo,⁹³ jenž Šrámek vytvořil krátce po svém návratu z první světové války a který byl vydán roku 1919. Na pozadí příběhu soužití mladých manželů, do jejichž osudu krutě zasáhne válka, Fráňa Šrámek vyzdvihl především samotné lidské tělo coby zdroj rozkoše a radosti, zároveň jako zdroj dalšího života. Hodnota Těla tkví především v tom, že „ukázalo tělesnou podstatu člověka a lásky jako zdroj kladných životních hodnot, jako zdroj radostného štěstí.“⁹⁴ Nejvíce prostoru v románu Šrámek věnoval ženě, hlavní hrdince Máně, u níž dokázal detailně vykreslit všechny její tělesné pocity, duševní stavy a jednotlivé proměny nálad tak, jak přicházely během její konfrontace s vnějším světem, s reálným životem. Dle Polana „*nic vitálně kladnějšího nebylo po česku napsáno nad tento chvalo zpěv na ženský smysl pro samozřejmou přirozenost věcí, jak jej prokazuje, ne bez pudově lstivé přemýšlivosti...*“⁹⁵ Toto dílo po svém prvním vydání silně zapůsobilo na mladou generaci počátku dvacátých let minulého století v Československu. Velmi kladně se k Tělu vyjádřil např. Karel Čapek ve své recenzi, jež vyšla v prosinci 1919 v Lidových novinách.⁹⁶ Šrámek v tomto románu opět vyzdvihl lidskou přirozenost, zdravou smyslovost a tělesnost, člověka plného bujných sil, energické mládí, a především ženu v plné kráse jejích tělesných a mateřských pudů.

Během dvacátých a třicátých let minulého století se Fráňa Šrámek vzdálil všem tehdejší literárním skupinám či programům. Stál mimo jakékoli literární proudy a organizace.⁹⁷ Tato skutečnost se projevila také v počtu jeho nově vytvořených literárních titulů. Roku 1920 vydal soubor povídek s titulem Klavír a housle, o čtyři roky později následovalo vydání dalšího souboru povídek s názvem Žasnoucí voják,⁹⁸ v němž Šrámek autenticky zachytil vlastní zážitky z front první světové války.

⁹³ Fenomén vlivu Velké války na román Tělo a její reprezentaci v něm bude více a odborně pojednán a představen v kapitole Fráňa Šrámek a Velká válka.

⁹⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 120.

⁹⁵ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 31.

⁹⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 121.

⁹⁷ KOL. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 285.

⁹⁸ Fenomén vlivu Velké války na povídkový soubor Žasnoucí voják a její reprezentaci v něm bude více a odborně pojednán a představen v kapitole Fráňa Šrámek a Velká válka.

Na počátku třicátých let byly vydány povídkový soubor *Bouřky a duhy* a román *Past*. Právě tento posledně jmenovaný, pesimisticky laděný titul, vyústující až v nihilistický obraz lásky a nenaplněný vztah mezi mužem a ženou, zároveň představuje poslední dokončený a vydaný Šrámkův román. Prozaická tvorba bývalého básníka-buřiče se po první polovině třicátých let 20. století definitivně uzavřela.

2.3 Tvorba dramatická

Na jaře 1905 měla premiéru první divadelní hra Fráni Šrámka, jednoaktovka s názvem *Červen*. Diváci poté museli posečkat přesně jednu dekádu, neboť až v květnu 1915, během již probíhající světové války, režisér Jaroslav Kvapil uvedl na jevišti pražského Národního divadla další Šrámkovu hru s názvem *Léto*. Toto impresionisticky laděné drama mělo velký úspěch a setkalo se s velmi kladným přijetím nejen ze strany diváků, ale také ze strany tehdejší kritiky.⁹⁹ V komediálně pojatém *Létu* Šrámek postavil mladé hlavní hrdiny proti konvencím, jimiž byla tehdejší společnost zatížená, celý příběh se odvíjí na pozadí lyrické atmosféry horkého letního večera a v popředí velmi ostře rezonuje náboj erotické tematiky. Jak uvádí Buriánek: „...údobí Šrámkovy zralé dramatické tvorby začíná jeho *Létem*.“¹⁰⁰ Pomyslný vrchol básníkovy dramatické tvorby poté představují poválečná dvacátá léta.

Krátce po skončení první světové války Fráňa Šrámek vytvořil divadelní hry,¹⁰¹ v nichž se tematicky i časově navrátil do období globálního vojenského konfliktu let 1914–1918. Konkrétně se jedná o politicky laděnou satirickou komedii *Hagenbek* a dramata *Zvony* a *Soud*. Ve všech třech těchto zmíněných hrách stojí v popředí kritika krutosti a nesmyslnosti války a vyjádření autorova odporu vůči ní.

V roce 1922 Fráňa Šrámek představil českému jevišti i divákům další divadelní titul, lyrické drama s názvem *Měsíc nad řekou*. Jedná se o komorně laděný příběh s melancholickou atmosférou, již vyplňuje stesk stárnoucí generace, její smír a rezignace. K těmto motivům *Měsíce nad řekou* se vyjadřuje také Polan: „*Ve hře lehce a bezpečně stavěné se po četných obměnách prozaických i veršových opakuje motiv konečného vystřízlivění z mladistvého opojení velikými touhami a dalekosáhlými*

⁹⁹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 93–94.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, s. 93.

¹⁰¹ Fenomén vlivu Velké války na dramatické texty *Hagenbek*, *Zvony* a *Soud* a její reprezentaci v nich bude více a odborně pojednán a představen v kapitole Fráňa Šrámek a Velká válka.

plány.¹⁰² Proti této tematické rovině Šrámek postavil tematickou rovinu druhou, reprezentovanou syny a dcerami, kteří představují novou, mladou generaci, jejichž život byl poznamenán Velkou válkou.¹⁰³ Obě tyto roviny se v průběhu děje samozřejmě dostanou do vzájemného rozporu, jenž bude vyřešen až v samotném závěru hry. Jelikož se jedná o lyrické drama, v popředí stojí impresionistické ladění:

SLÁVKA (na prahu, široce zalita měsícem; jez silněji zahučí): Čeho jste se polekal?

VILLY (zmaten): Nevím. Snad... stála jste tam v měsíci... a venku tak hučelo –

SLÁVKA (úsměv): Ach, vy! Hučelo! Okno z pokoje vede totiž přímo k jezu.

Pojďte se podívat, je to krásné, měsíc nad jezem –

VILLY (nehýbá se, učiní jen odmítavý posunek)

SLÁVKA: Vždyť se vás již naprosto nebojím. Pojďte.

VILLY: I tak odtud vidím – (Couvne ještě o krok)

SLÁVKA: Nic nevidíte – (Náhle s úžasem) Vždyť... vždyť máte zavřené oči!

VILLY (neodpovídá, hlavu pohozenou nazad, oči zavřené, obličej směrem k ní, jaksí nadšeně oslněný)

SLÁVKA: Co děláte? (Úzkostně) Vilíku!

VILLY (otevře oči; jakýmsi blaženým vydechnutím): Už... už jsem je otevřel – (Oba kříží pohledy, zadýchávají se, on o krok k ní, ona o krok nazad, a ještě krok a ještě krok...)¹⁰⁴

Nejen nostalgické zamyšlení nad životem, ale rovněž nálada okamžiku, zachycení niterných stavů hlavních postav a melancholické ladění vyznívají z výše uvedených replik. V popředí zcela jasně stojí lyrický prvek, jednotlivé charaktery jsou vykresleny prostřednictvím detailu a dramatičnost vyrůstá z nitra postav.¹⁰⁵ Básník Šrámek vykreslil v tomto lyrickém dramatu citová pohnutí, jež jsou schopná doplnit to, co bylo v dramatickém dialogu pouze naznačeno, co zůstalo skryto v četných zámlkách a emocionálních náznacích.

¹⁰² POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 49–50.

¹⁰³ Fenomén vlivu Velké války na lyrické drama *Měsíc nad řekou* a její reprezentaci v něm bude více a odborně pojednán a představen v kapitole *Fráňa Šrámek a Velká válka*.

¹⁰⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954, s. 93–94.

¹⁰⁵ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět (Doslov)*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 403.

V letech 1923–1926 vytvořil Fráňa Šrámek ještě dvě divadelní hry. První z nich, s názvem *Plačící satyr*, představuje komedii nesoucí se opět v melancholickém duchu a představující znovu jistou konfrontaci mezi mládím a stářím. Druhá z nich, s titulem *Ostrov veliké lásky*, je nejen odlehčenou veselohrou, ale zároveň také posledním Šrámkovým dramatickým textem vůbec. Divadelní tvorba básníka Šrámka se tak uzavírá ve druhé polovině dvacátých let minulého století.

3 Velká válka

3.1 Obecné informace

Rozpory, koloniální nároky a vzájemné soupeření mezi evropskými velmocemi vedly 28. července 1914 k rozpoutání první světové války, jež byla v období dvacátých a třicátých let minulého století označována také jako Velká válka. Bezprostřední záminkou k jejímu vypuknutí bylo vyhrocení konfliktu na Balkáně, kde se na jaře a v létě 1914 střetly mocenské zájmy evropských velmocí. Skutečné kořeny a příčiny tohoto válečného konfliktu je však nutné hledat nejpozději v sedmdesátých letech 19. století¹⁰⁶ a následném vývoji mocensko-politických vztahů mezi evropskými velmocemi. Na počátku tohoto globálního válečného konfliktu proti sobě stanuly dva mocenské bloky – Trojspolek, tvořený Německým císařstvím, Rakousko-Uherskem a Italským královstvím, a Trojdohoda, reprezentovaná Velkou Británií, Francií a Ruským carstvím. Na straně Trojspolku stály Osmanská říše a Bulharsko, naopak po boku Trojdohody stanuly např. Srbsko, Rumunsko, Portugalsko, Řecko a Japonsko. Velká válka přinesla krvavá čtyři léta bojů nejen na souši, ale rovněž také ve vzduchu, na hladině světových moří a oceánů i pod ní.¹⁰⁷ Poprvé v historii došlo ke střetnutí milionových armád v celosvětovém konfliktu.

Plán bleskové války, s nímž počítalo zejména Německo, se nenaplnil. Do konce roku 1914 se boje přenesly do zákopů tří front¹⁰⁸ – západní (na území severovýchodní Francie), východní (na území tehdejší západní části carského Ruska) a balkánskou (na území severního Srbska, později rovněž na území západního Rumunska). Na jaře 1915 se otevřela čtvrtá, jižní fronta v Alpách na území severní Itálie, neboť Italské království opustilo Trojspolek a přidalo se na stranu Trojdohody. V dubnu 1917 vstoupily do světového konfliktu Spojené státy americké rovněž na straně dohodových mocností. Nejvýznamnější momenty Velké války představovaly na západní frontě bitvy na řece Marně, u Ypres, u Verdunu nebo na řece Sommě, na italské frontě bitvy na Soči a Piavě a na východní frontě bitva u Tannenbergu. Celkem bylo do tohoto světového válečného konfliktu zataženo 34 z 54 států světa, bojů se zúčastnilo kolem 70 milionů vojáků.

¹⁰⁶ CLARK, Christopher. *Náměsíčníci – Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2014, s. 20–23.

¹⁰⁷ FERGUSON, Niall. *Nešťastná válka*. Praha: Dokořán, 2004, s. 31–36.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 75.

Během Velké války byl poprvé v historii lidstva využit vědecký a technický pokrok pro válečné účely.¹⁰⁹ Tehdejší věda umožnila rozvoj radiotechniky a od roku 1915 byl zahájen pravidelný rádiový přenos mezi Washingtonem a Paříží. Okruh zbraní rozšířily rychlopalné pušky, plamenomety, kulomety, minomety, lehká zákopová děla či samopaly. Poprvé na bitevní pole vyjela obrněná bojová vozidla s pásy – tanky. Značného rozvoje doznal také letecký průmysl. Do vzduchu vzlétla letadla stíhací, bombardovací, průzkumná i útočná. Ponorky umožnily aktivní boje na hladině světových moří a oceánů i pod nimi. Došlo ke značné motorizaci armády. K dopravě vojáků i bojové techniky sloužily obrněné vlaky, auta a další motorová vozidla. Roku 1917 byla Němci užita bojová chemická zbraň – otravný plyn yperit. Stalo se tak poprvé v lidských dějinách.¹¹⁰ Velká válka se vyznačovala masovým a totálním charakterem.

11. listopadu 1918 Německo přijalo podmínky příměří navržené dohodovými mocnostmi a světový válečný konflikt se tak dočkal svého konce. Válečná léta 1914–1918 však s sebou přinesla neuvěřitelné strádání a bídu, padlo během nich kolem 10 milionů vojáků a přes 20 milionů vojáků bylo zraněno.¹¹¹ V důsledku svízelné hospodářské situace, bídy a nemocí zemřelo rovněž kolem 7 milionů civilistů. Oblast Evropy z převážné části představovala rozhodující válčičtější během oněch čtyř krutých let, proto hlavní tíha války spočívala právě na území evropských států. Evropské země byly na sklonku roku 1918 zpustošené, hospodářsky rozvrácené, sílily sociální nepokoje a myšlenky revoluce.

První světová válka vyvolala dalekosáhlé změny v celé Evropě. Došlo k rozpadu a zániku čtyř monarchií – Rakousko-Uherska, Německého císařství, Ruského carství a Osmanské říše. Ve střední Evropě vznikly naopak státy nové, např. Československo, Polsko, Maďarsko, Rakousko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Po tzv. říjnové revoluci v roce 1917 vypukla v Rusku občanská válka, bolševici nakonec upevnili svoji moc v zemi a roku 1922 byl vyhlášen Sovětský svaz – první stát, v němž se dostala k moci komunistická strana. Nejsilnější světovou velmocí se po roce 1918 staly Spojené státy americké. Mírové smlouvy s poraženými státy, politická jednání a celkové nové uspořádání mezinárodních vztahů po Velké válce byly domluveny, schváleny a uzavřeny během mírové konference v Paříži¹¹² během let 1919–1920.

¹⁰⁹ GILBERT, Martin. *První světová válka: úplná historie*. Praha: BB art, 2005, s. 48–51.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 592.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 705.

¹¹² O této problematice více: MACMILLANOVÁ, Margaret. *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*. Praha: Academia, 2004.; KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919*. Praha: Melantrich, 1989.

3.2 Literárně-historický kontext v Evropě a ve světě

„*Starý svět shořel v ohni světové války...*“¹¹³ Toto tvrzení Erica Hobsbawma vystihuje fakt, že Velká válka přinesla Evropě a světu dalekosáhlé důsledky a změny. V oblasti kultury a umění přetrvávala návaznost na tendence z přelomu 19. a 20. století, zároveň se však nově nastoupivší, meziválečné umění se starými estetickými konvencemi realismu 19. století v mnohém rozešlo.¹¹⁴ Tato skutečnost se projevila např. v existenci mnoha uměleckých proudů a směrů, úsilím o nový tvar a zachycení společenských poměrů a požadavkem svobody umělecké tvorby. Pro označení moderního umění první poloviny 20. století se vžil termín avantgarda.¹¹⁵ Oblastí, do níž se čtyři hrůzná léta Velké války nesmazatelně vepsala, byla samozřejmě také literatura, oblast písemnictví. Jedním z hlavních témat meziválečné poezie a prózy se stala právě první světová válka a její reprezentace v oblasti písemnictví. Tematika nesmyslnosti války, jejích hrůz a varování před ní vycházela často z vlastních zážitků autorů, kteří prošli válečnou zkušeností jedné z evropských front.

Otřesné zkušenosti a negativní následky válečného běsnění prostupují literárními díly jak evropských, tak světových autorů.¹¹⁶ Z britských spisovatelů Velká válka ovlivnila tvorbu Thomase Stearnse Eliota, zrovna tak jeho francouzské současníky Guillaumea Apollinaira, Henriho Barbusse, Romaina Rollanda, André Bretona, Paula Éluarda či Louise-Ferdinanda Célineho. V rámci německy píšících autorů zkušenosti z první světové války využili ve svých dílech Erich Maria Remarque, Hermann Hesse, Rainer Maria Rilke, Franz Werfel a Arnold Zweig. Velká válka se rovněž vryla do tvorby ruských literátů, např. Alexandra Alexandroviče Bloka, Sergeje Alexandroviče Jesenina, Michaila Afanasjeviče Bulgakova, Borise Leonidoviče Pasternaka, Isaaka Emmanuiloviče Babela nebo Michaila Alexandroviče Šolochova.

V literárních dílech se také odrážel jistý pocit nesmyslnosti dosavadních hodnot, jenž často končil vyústěním v životní pesimismus, negativitu a skepsi. V souvislosti s pocity vojáků, kteří se vrátili z bojišť duševně zmrzačení a doma našli pouze svět

¹¹³ HOBSBAWM, Eric. *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*. Praha: Argo, 1998, s. 23.

¹¹⁴ FAUCHEREAU, Serge. *Avant-gardes du XXe siècle, arts et littérature, 1905–1930*. Paris: Flammarion, 2016, s. 13–14.

¹¹⁵ Jako avantgardu lze označit uměleckou tvorbu prvních desetiletí 20. století, pro niž je typické experimentování, hledání nových výrazových možností a estetické vymezení se proti předešlé generaci umělců. Mezi avantgardní umělecké směry patří např. kubismus, futurismus, expresionismus, dadaismus nebo surrealismus. O této problematice více: FAUCHEREAU, Serge. *Avant-gardes du XXe siècle, arts et littérature, 1905–1930*. Paris: Flammarion, 2016.

¹¹⁶ BÉAL, Jacques. *Les Poètes de la Grande Guerre*. Paris: Cherche Midi, 2014, s. 54–59.

plný nejistoty, lze uvažovat o tzv. ztracené generaci,¹¹⁷ tj. generační skupině, jež byla poznamenána útrapami front Velké války a v poválečných poměrech nenacházela osobní uspokojení a společenské uplatnění. Původně se jednalo pouze o americké autory, kteří prošli válečnou zkušeností, např. Ernesta Hemingwaye, Francise Scotta Fitzgeralda či Edwarda Estlina Cummingse, později se toto označení rozšířilo také na autory evropského uměleckého prostředí v meziválečném období.

3.3 Literárně-historický kontext v českém prostředí

Dalekosáhlé dopady a změny přinesla Velká válka rovněž do českých zemí. Vedle dalších uměleckých oborů první světová válka zasáhla velmi výrazně oblast české literatury. Sféru českého písemnictví poznamenal globální vojenský konflikt let 1914–1918 stejně trvale a nesmazatelně jako oblast světové literatury, avšak „*český literární válečný zážitek byl častěji intimnější, lyričtější, možná i méně cynický než západoevropský.*“¹¹⁸ Česky psaná literární díla nepředstavila ani proválečný zážitek, ani válečné nadšení. Bedřich Loewenstein tento fakt vysvětlil slabou vlastní vojenskou tradicí a nejasnými, nevábnými vyhlídkami tehdejší české společnosti do budoucna.¹¹⁹ Jako celek tedy zůstali čeští intelektuálové a umělci válečnému nadšení stranou.

Za války nebylo možné vyhnout se rakouské cenzuře, jež byla řízena centrálně z Vídně. I přesto se česká spisovatelská obec osmělila a v květnu 1917 někteří literáti stáli za vznikem Manifestu českých spisovatelů,¹²⁰ požadujícího propuštění neprávem uvězněných, svobodu tisku a právo na sebeurčení českého národa. Tento Manifest připravený Jaroslavem Kvapilem podepsalo přes 200 signatářů, např. Alois Jirásek, bratři Čapkové, Otokar Fischer, Max Švabinský či Přemysl Šámal.

Bezprostřední setkání s brutalitou války autoři zachytili buď během oněch čtyř běsnících let, nebo se k tomuto fenoménu vraceli zpětně až po roce 1918. Z českých spisovatelů, kteří měli osobní zkušenost s frontami Velké války,¹²¹ lze uvést např. prozaika a novináře Eduarda Basse, divadelního kritika Jana Bora, novináře Lva

¹¹⁷ Více viz FITCH, Noël Riley. *Sylvia Beach and the Lost Generation – A History of Literary Paris in the Twenties and Thirties*. New York: W. W. Norton & Company, 1983.

¹¹⁸ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 272.

¹¹⁹ LOEWENSTEIN, Bedřich W. *O nacionalismu a revolucích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1991, s. 49.

¹²⁰ O této problematice více: ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 301–303.

¹²¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura 1890–1948*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009, s. 101–109.

Borského, kabaretiéra a humoristu Jiřího Červeného, dramatika Arnošta Dvořáka, satirika a humoristu Jaroslava Haška, básníka Josefa Holého, prozaika a výtvarného kritika Jaromíra Johna, divadelního kritika Josefa Kodíčka, prozaika a novináře Karla Poláčka, literárního kritika Alberta Pražáka, básníka a malíře Josefa Váchala či prozaika a publicistu Richarda Weinerja. Obraz první světové války rovněž představují vybraná literární díla Anny Marie Tilschové, Boženy Benešové, Ivana Olbrachta, Vladislava Vančury, Karla Konráda, Stanislava Kostky Neumanna či Fráni Šrámka a mnohých dalších. Řada tvůrců, např. básník František Gellner, sochař Vojtěch Sapík nebo básník Ervín Taussig a mnozí další, se z vřavy válečných front již nevrátila. U většiny českých autorů převažovala v letech 1914–1918 vlastenecky angažovaná poezie a próza. Základním tématem, k němuž se čeští tvůrci během Velké války přiklonili, byla myšlenka národa a státní samostatnosti, čehož si všímá také Šedivý: „*V jistém ohledu se čeští umělci, zvláště literární, zachovali přece jenom podobně jako jejich německé, německorakouské či francouzské protějšky: národně.*“¹²² Národní tematika a vztah k domovině ke čtenářům promlouvá z veršů či řádků vybraných děl Viktora Dyka, Antonína Sovy a Karla Tomana. Naopak otevřeně prorakousky se během Velké války prezentoval např. básník a překladatel Karel Dostál-Lutinov, významná osobnost české katolické moderny.

Téma první světové války a zahraničního odboje let 1914–1918 zachycuje rovněž tzv. legionářská literatura,¹²³ jež představovala v rámci meziválečných literárních proudů na území první Československé republiky určitý fenomén. Legionáři bojovali proti Rakousko-Uhersku za svobodu české vlasti. Mnozí čeští spisovatelé a umělci poznali osobně v řadách československých legií situaci v Rusku v době revoluce a následné občanské války. Tvorba legionářského písemnictví se liší také podle politické orientace jejích autorů. Mezi pravicově orientované patřili např. básník a prozaik Rudolf Medek nebo dramatik František Langer. V pomyslném středu stáli prozaici a publicisté Josef Kopta a Václav Kaplický, levicového smýšlení byl např. prozaik Jaroslav Kratochvíl.

¹²² ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 273.

¹²³ Jako legie, resp. československé legie, lze označit jednotky dobrovolnického zahraničního vojenského odboje Čechů a Slováků za první světové války, které tvořili čeští a slovenští krajané žijící v zahraničí a bývalí vojáci rakousko-uherské armády, již se po zjetí armádami Dohody rozhodli dobrovolně vstoupit do řad legií a dezertovat k nepřátelským vojskům, se kterými pak bojovali proti vojskům Ústředních mocností. O této problematice více: MOJŽÍŠ, Milan (ed.). *Československé legie 1914–1920*. Praha: Československá obec legionářská, 2017.; MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura 1890–1948*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009, s. 111–114.; PICHLÍK, Karel a kol. *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996.

Umělecké kruhy první Československé republiky tvořila spousta nových proudů, směrů a skupin. Západoevropské avantgardní umění se během dvacátých let minulého století plně ukotvilo také v českém, resp. československém prostředí. Centrem československého uměleckého a kulturního života v době mezi dvěma světovými válkami se stala Praha, následována Brnem, Bratislavou a Užhorodem.

4 Fráňa Šrámek a Velká válka

4.1 Básník-buřič na frontách Velké války

První světová válka představovala bolestný zásah do životů obyvatel nejen evropských, ale také afrických, asijských, amerických a tichomořských zemí. Čtyři krutá válečná léta po sobě zanechala (krom jiného) těžká fyzická i psychická poznamenání. Výjimku v tomto ohledu nepředstavuje ani Fráňa Šrámek, který zakusil hořká hrozna války již od jejího počátku, na což upozorňuje také Buriánek: „*Bylo v tom něco paradoxního, když antimilitarista Šrámek byl už v červenci 1914 mobilizován do války a v srpnu už odjížděl se sedmou kompanií do Krakova...*“¹²⁴ Cílem Šrámkova pluku byla východní, haličská fronta. Zde básník se svým plukem překročil řeku Vislu a na přelomu srpna a září 1914 se mezi Lublinem a Kraśnikem zúčastnil bojů u Anapole. Již v půlce září 1914 však Šrámek krvavým ošklivostem války na čas unikl. Byl poslán s akutním kloubovým revmatismem do brněnské nemocnice.¹²⁵ Poté pobýval od druhé půlky září 1914 do května 1915 v Praze na zdravotní dovolené.

Po skončení zdravotní dovolené byl nucen Fráňa Šrámek se v červnu 1915 znovu hlásit do služby. Jeho kroky vedly nejdříve do berounských kasáren a poté v srpnu 1915 do Villachu v Korutanech, odkud byl následně poslán na jižní, italskou frontu. U Rombonu na řece Soči působila Šrámkova setnina od druhé půlky srpna 1915 až do května 1916.¹²⁶ Přímým bojům se básník vyhnul, působil hlavně na obvazišti nebo coby sanitář, tj. jeho úkolem bylo odnášet a zachraňovat raněné. Právě na italské frontě lze spatřit zárodky pozdější velmi bohaté korespondence, dopisů, jež posílal Šrámek do své vlasti rodině, přátelům a známým, především však své milované družce a životní partnerce Miloslavě Hrdličkové. Tyto dopisy tvořily důležité spojení básníka s domovinou, dnes představují velmi cenný pramen pro poznání toho, čemu všemu byl Fráňa Šrámek na frontách Velké války nucen čelit, zároveň zachycují jeho subjektivní pohled na krutosti války a její průběh. Ani v korespondenci z válečných let Šrámek v sobě nezapře básníka, doklad toho představuje dopis ze srpna 1915 adresovaný Miloslavě Hrdličkové:

¹²⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 109.

¹²⁵ BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 146.

¹²⁶ KNĚZEK, Libor. *Soupis míst Šrámkova pobytu za první světové války*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 198.

*Milá Milko, šli jsme dneska kusem nádherného lesa, takovou huňatou prahřívou skutečné přírody, musel jsem myslet na Tebe, jak by ses tu šťastně v lese vydýchala, Ty, která jsi měla ráda doupačkové kouty pelestrovského lesa. Je tu vůbec bujně zeleno, jako bývá u nás ku konci května a v červnu, ani jediný žlutý lístek nenapovídá dosud podzim, země tu je šťavnatě nalita častými dešti a štědrým sluncem, a Ty víš, že já, tichý ctitel září, jsem prudkým milovníkem června – cože si tedy mohu přát ještě víc? Ach, maličko, velmi maličko, a to je právě nejtíže k dosažení...*¹²⁷

Výše uvedená ukázka z dopisu obsahuje nejen lyrický popis alpské přírody, ale také v náznaku zachycuje básníkuv vnitřní duševní svět a jeho vroucí přání – vzhledem k okolnostem tehdejší válečné situace lze za onu tužbu považovat konec války a touhu vrátit se zpět domů ke svým nejbližším. Velmi přímě a otevřeně promlouvá Šrámek z dalšího dopisu, rovněž adresovaného Miloslavě Hrdličkové:

*Drahá, drahá Milko, tomuhle říkám přijít rovnýma nohama z pekla do nebe: vrátiv se z nedobroty, nalézám Tvé 3 lístky (24., 25., 26. 8.), 3 noviny a 2 balíčky pečiva. A jaké krásné lístky, napsané jako horoucím šepotem. Díky, milá, budu Ti mnoho dlužen. Balíčky lechtaly notně mou zvědavost, okoukal jsem je se všech stran a rozbalil. Kdybys věděla, jakou radost jsi mi připravila tímhle pečivovým nápadem! Měl jsem v okamžiku plná ústa slin a v následujícím okamžiku plná ústa té dobroty...*¹²⁸

Nejen upřímně, ale také velmi srdečně jsou laděny řádky výše. Přiděly potravin pro řadové vojáky na frontě byly velmi nízké, někdy ba nedostačující, proto básník až s chlapeckou radostí vyjadřuje své milé velké díky za zaslání dvou balíčků s pečivem. Ukázka výše rovněž prozrazuje fakt, že vojáci na frontě mnohdy obdrželi korespondenci se značným zpožděním, ne jinak tomu bylo u jejich adresátů doma, mimo válečná bojiště. Skutečností je také to, že právě prostřednictvím poštovní služby Šrámek často obdržel denní tisk či další, jiné tiskoviny, jejichž prostřednictvím si udržoval jisté povědomí o tom, co se děje mimo válečnou frontu a jaká situace panuje doma v Čechách.

¹²⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 5.

¹²⁸ *Tamtéž*, s. 7–8.

Skutečnost, že Fráňa Šrámek působil na jižní, italské frontě jako sanitář či pracovní síla na obvazišti, dokládá další z básnickových dopisů, konkrétně ten, jenž byl na počátku října 1915 adresován Miloslavě Hrdličkové:

„Má, má Miličko, používám kradmé příležitosti a posílám Ti něco, co Ti snad nepůsobí zármutek, či ano? Na dvou fotografiích vidíš mne s mým novým představeným Drem Starým. Jsme na Soči u obce Soči, já už přes 14 dní jsem komandován na obvaziště Dr St. – a jsem tu teď skoro uschován před nebezpečím. Naše, totiž našeho praporu zaměstnání bylo: dodávat nahoru do fronty všechny potřeby, poněvadž jiných dopravních prostředků pro strmost terénu použít nelze...“¹²⁹

Šrámkovy cesty napříč alpským pohořím vedly mezi obvazištěm a válečnou frontou. Z téhož dopisu pochází i následující řádky:

„Čili: strašné leží na ten čas již za mnou a nemusíš mít žádných obav. Napsal jsem ti tohle vlastně po jistém váhání, bojím se, aby někdo, vrátivší se od nás do Prahy, se nerozpovídal příliš černě o našem postavení, vše by se cestou od uší k uším ještě více počernilo, a Ty bys byla zbytečně znepokojena, podporována ve svém nepokoji ještě mým mlčením...“¹³⁰

Nikoli sebelítost a starost o vlastní duševní klid, nýbrž obava z toho, aby jeho přítelkyně a družka nepocítovala doma v Čechách, stovky kilometrů daleko od italské fronty, úzkost a strach o jeho osobu – takový obsah vnesl Šrámek do řádků výše. Jedná se o další doklad faktu, že vztah Fráni Šrámka a Miloslavy Hrdličkové byl založen na čemkoli jiném, jen ne na povrchnosti a sobeckosti. Navzdory vřavě válečné fronty a každodenní, všudypřítomné smrti se Šrámek nestrachoval o sebe, ale o přítelkyni a družku, jež pobývala v oněch časech sama v Praze. Rovněž z téže korespondence:

„Tož, jsi rozumná holka a mohu Ti to říci teď: situace byla skutečně pro nás nepěkná, ale – a to mi, prosím, věř! – teď je mi na dané poměry velmi dobře, bezpečno, a věř mi to, jsem dobrého humoru. Dr Starý mne má rád, já jej taky a koušeme resignovaně den po dni, těšíce se zcela vážně, že to nebude dlouho trvat a my, zdraví,

¹²⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 9.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 9.

*hladoví po našich milovaných mamkách, padneme našim domovům do náruče. Na mou duši! O tomto dopise se neopatrně po polním lístku nezmiňuj. Ach, Ty má drahá, milovaná, nakonec přeče jen na shledanou!*¹³¹

Nejen nesobecky, ale také velmi upřímně a opravdově promlouvá Šrámek z řádků dopisu ke své Milce. Lze zde vyčíst fakt, že značné množství vojáků¹³² (Šrámka nevyjímaje) doufalo v brzký konec války a že veškerá korespondence, putující mezi vojáky na frontách a jejich rodinami doma, podléhala přísné rakouské cenzuře a kontrolám, tudíž existovala příliš velká pravděpodobnost postihu ze strany rakousko-uherské státní moci v případě projevu jakéhokoli nesouhlasu s právě probíhající válkou či její kritiky. Navzdory těmto značně okleštěným podmínkám se básník pokusil ve svých řádcích alespoň v náznaku pravdivě přiblížit realitu válečné fronty.

Válečný rok 1915 nepřinesl Fráňu Šrámkovi pouze nucený pobyt na jižní, italské frontě, jeho závěr s sebou přinesl Vánoce, pro básníka a Milku představovaly první vánoční svátky, které nemohli strávit spolu:

*„Milá Milko, když už Ti uteklo slovíčko „vánoce“ v dnešním lístku z tužky, dej si podržet malé kázáníčko: Proč bych byl zrovna v těch příštích vánočních dnech k politování? Nemám tak filistří náтуру, aby něco bylo mým, teprve když to mám v rukou, když na tom sedím nebo mám to v žaludku, a ze své touhy nedělám si bič na sebe, nýbrž krásnou cestu za něčím, která může být tím krásnější, čím je delší. A proto – rozumíš mi snad – mohu být o letošních vánocích zcela šťastným člověkem... Tož, nic se o mne trudit! A Ty se pěkně před štědrým dnem sebereš (vid', že mne poslechněš?) a rozjedeš se na vánoce domů; způsobíš jim tam radost a mně ostatně také; bude mne těšit o štědrý večer vědomí, že nejsi sama...“*¹³³

Vedle vzájemných láskyplných obav o to, aby svátky Vánoc pro oba z partnerů proběhly co možná nejlépe a bez starostí, lze ze Šrámkovy korespondence z prosince 1915 vyčíst další významný fakt – zmínku o ocenění za drama *Léto*: *„Včera večer jsem si přinesl Tvůj lístek a balíček z 13. 12., díky, zároveň s dopisem Jaroslava Kvapila;*

¹³¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 9.

¹³² Víra v brzký konec války byla příznačná především pro vojáky, kteří po etnické stránce nebyli rakouští Němci, tj. jednalo se hlavně o vojáky českého, slovenského, maďarského, chorvatského a slovinského původu. Více viz: KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. Kroměříž: Triton, 2003, s. 108.

¹³³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 9.

píše mezi jiným, že mu onehdy Jirásek prozradil, že dostanu za Léto letošní cenu Náprstkovu...“¹³⁴ Komedii s názvem Léto Šrámek dokončil krátce před svým odchodem na frontu na jaře 1915, v květnu téhož roku byla tato veselohra s motivy lásky a horkého, slunného léta uvedena režisérem Jaroslavem Kvapilem na jevišti Národního divadla. Impresionisticky laděné Léto mělo velký úspěch a setkal se s velmi kladným přijetím nejen ze strany diváků, ale také ze strany tehdejší kritiky.¹³⁵ Na silný ohlas této komedie v tíživé atmosféře války upozorňuje také Buriánek.¹³⁶ Cenu Ferdinanda Pravoslava Náprstka za rok 1915 Šrámek skutečně obdržel.

Válečná léta 1914–1918 s sebou přinesla svým účastníkům jak šrámy na těle, tak na duši. Vojáci na frontě byli nuceni den co den čelit nebezpečí, smrti a dalším drsným zážitkům. Jeden z těchto zážitků Fráňa Šrámek popsal ve svém dopisu z února 1916, jenž byl adresován jeho družce Miloslavě Hrdličkové do Prahy:

*„Drahá Miličko, nemysli si však, že si ta má dvojčata (řekněme Franta I. předválečný a Franta II. válečný! pro nás to mělo ještě barevnější nuanci) leží stále ve vlasech; čas od času pokoušejí se a jakousi harmonií mezi sebou, a tu pak počínám doufat, že Ti je přece jen oba přivezu domů. Tak před dvěma dny, jeden opřen o druhého, vyloudili z jednoho ruského obličejě nejkrásnější úsměv, jaký jsem kdy viděl. To bylo tak. Jeden Rus měl velmi ošklivou ruku, muselo se to řezat. A doktor tedy řezal...“*¹³⁷

Válka postavila básníka Šrámka před spoustu krutých zážitků. Coby sanitář byl svědkem značného množství brutálních výjevů. Za jedno takové svědectví lze považovat výše popsaný zážitek s ruským vojákem, jehož operace se Šrámek účastnil. Zážitek to byl více než emotivní nejen pro Šrámka, ale také pro operovaného Rusa:

„Držím Rusa, velmi hezký hoch to byl, objímá mne druhou rukou, křečovitě, hrozně, ale dokud ho má doktor v prádle, ovládá se, nevykřikne. Pak ho převezmu já, obvazuji; teď teprve cítí Rus, že si může ulevit od své bolesti, slzy jako hráchy koulí se po jeho obličejě. Franta I. by za té situace řekl asi jen nějaké konejšivé slovíčko

¹³⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 19.

¹³⁵ POHORSKÝ, Miloš. *A přece Šrámek*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 512.

¹³⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 94.

¹³⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 39–40.

lámanou ruštinou – ale je tu ještě Franta II. Ten ani muk, obličej jak z ledu, obvazuje a obvazuje. Pak je Rus obvázan, Franta II. odstříhne zbytek obvazu – a počne s ním utíratí Rusovi slzy. S jakou grimasou to dělal, to Ti nepovím – ale Rusovi trhne obličejem a už se směje mezi koulejícími se slzami celou tváří. Tu si ovšem zavolá Franta II. na pomoc Frantu I., ten také rozsvítí se všecek do úsměvu a tak tu stojíme proti sobě, Rus a já, záříme, je po bolesti, situace je zachráněna. A to prosím, abys věděla, neudělal Tvůj mazlíček, ale ten druhý patron, jemuž nemůžeš přijít na chuť. To on si takhle chodí groteskními oklikami, ale přece jen rovně na cíl, a vždycky z toho pojde něco dobrého na konec. A počíná Ti svítat, že, bude-li mít Franta I. chuť psát ještě komedie, nebude moci získat lepšího spolupracovníka, než je právě Franta II.? A že pro Tebe situace složitá stává se vlastně velice jednoduchou a budeš jednou moci, davši košem Frantovi I., obratem ruky vrhnouti se v náruč Frantovi II.?’¹³⁸

Nezištná pomoc, tento velký projev Šrámkovy solidarity vůči raněnému ruskému vojákovi prostupuje řádky výše. Básník navzdory všudypřítomné, každodenní smrti a dalšího válečného utrpení neokoral, se svými druhy soucítil, byl jim oporou, charakterizovalo ho milosrdenství. Zároveň si osvojil vlastnost novou – jistou tvrdost či přísnost. Tuto skutečnost připouští sám Šrámek právě tam, kde píše o Frantovi I., tj. o sobě v době před osudným rokem 1914, a o Frantovi II., jímž není nikdo jiný než opět on sám, ale mající za sebou již jisté zkušenosti z válečné fronty. Do vypuknutí Velké války se jak Šrámek, tak Evropa a celý zbytek světa s takovou krutostí a brutalitou, jež přinesla válečná léta 1914–1918, nesetkali. Tradiční morální profil a hodnoty utržily válečnou ránu.¹³⁹ Této rány nebyl, bohužel, ušetřen ani Fráňa Šrámek. Dokladem toho je svědectví o „Frantovi I.“ a „Frantovi II.“. Sám Šrámek tedy ve svých subjektivně laděných řádcích adresovaných Miloslavě Hrdličkové doznává, že zákopy a válečná fronta běžného smrtelníka nejen poznamenávají, ale rovněž také mění jeho dosavadní povahu, náuru a pohled na život. Tento pocit zlomu vyvolaný Velkou válkou prostoupil celou jednou generací, jež zažila první světovou válku a bojovala v ní.¹⁴⁰ Přeživší vojáci, kteří se vrátili ze zákopů fronty, ztratili kvůli válce ideály jak o samotné válce, tak o své budoucnosti. Velká válka je připravila o jednu část jejich života, výjimkou

¹³⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 39–40.

¹³⁹ HUTEČKA, Jiří. *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 173–176.

¹⁴⁰ O této problematice více: FITCH, Noël Riley. *Sylvia Beach and the Lost Generation – A History of Literary Paris in the Twenties and Thirties*. New York: W. W. Norton & Company, 1983.; PROCHÁZKA, Martin. *Lectures on American Literature*. Praha: Univerzita Karlova, 2011.

nebyl ani Šrámek. Právě v tomto „válečném dědictví“ lze spatřit jednu z příčin jeho rozhodnutí pro život v ústraní, samotě a klidu po roce 1918.

Na konci května 1916 Fráňa Šrámek opustil jižní, italskou frontu. Z Rombonu na řece Soči byl poslán do jihovýchodní Evropy, kde se nacházela fronta rumunská. Na uhersko-rumunských bojištích pobýval Šrámek až do listopadu 1917.¹⁴¹ Na stanovištích u Mehadie, v Oršavě a Ploješti byla Šrámkovi přidělena krom jiného také strážní služba. Rovněž z rumunské fronty básník-buřič posílal dopisy své milované „Milce“, dokladem toho budiž list datovaný z konce listopadu 1916:

„Drahá Miličko, nic se od včerejška na situaci nezměnilo, němohra zůstala stejně malovludnou. Ani to ji nevyrušilo z klidu, že byla včera neděle, což jsem konstatoval během dopoledne s jistým překvapením. Aktivem včerejška zůstává, že jsem ve své houni jal a pobil 16 dorostlých blech; to mne opravňuje k světlejšímu pohledu do budoucnosti; počítám-li, že mne předchozí noci žralo 300 blech, mohu radostně doufat, že mne noci dnešní bude žrát blech jen 284, a to je také úspěch. Kromě blech dělí se s námi o přístřeší také myši, štěnice, pavouci, svinky a dva z mých druhů tvrdí, že po nich v noci lezlo cosi, co prý šustilo jako papír. Myši jsou zcela malé; jsme souhlasného názoru, že vlci byli by horší...“¹⁴²

Životní podmínky na obou stranách fronty byly otřesné, což dokládá rovněž Šrámkovo svědectví výše. Vojáci čelili den co den špíně, chladu, vyčerpání a všudypřítomné smrti.¹⁴³ Hygienické podmínky na všech frontách neodpovídaly minimálním normám, sanitární zařízení takřka neexistovala a pokud ano, tak pouze ve značně improvizované podobě. Přítomnost blech, vší, štěnic či myší se stala velmi brzy nedílnou součástí běžné reality života na frontě první světové války. Přes to všechno však řádky výše potvrzují, že Šrámka neopustila optimistická mysl, neboť i k těmto negativním faktorům se staví s humorem, klidem a nadhledem jemu vlastním.

V listopadu 1917 se Fráňa Šrámek vrátil zpět na jižní, italskou frontu. Oblast uhersko-rumunských bojišť nahradilo bitevní pole v severovýchodní Itálii, konkrétně místa Portogruaro, Cordovado a Fraforeano na řece Piavě. Zde Šrámek strávil válečné

¹⁴¹ KNĚZEK, Libor. *Soupis míst Šrámkova pobytu za první světové války*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 198–199.

¹⁴² ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 93.

¹⁴³ HUTEČKA, Jiří. *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 58–59.

měsíce až do srpna 1918.¹⁴⁴ Rok 1918 byl čtvrtým a zároveň posledním rokem Velké války. Šrámek svoji touhu po konci války vyjádřil v jednom ze svých dopisů v únoru 1918: „*Drahá Miličko, naše milá teta vojna nechce a nechce být nebožkou, a my, kteří na to čekáme, cítíme, jak naše netrpělivost dostává roupy...*“¹⁴⁵ Skutečně, již od první poloviny roku 1918 panovalo napříč válčící Evropou celkové vyčerpání z probíhající války, k čemuž se brzy připojila rovněž přání a tužba po tom, aby se boje zastavily a válka tím byla skončena. Toto mínění převládalo jak u bojujících vojáků v zákopech front, tak mezi civilním obyvatelstvem v zázemí.¹⁴⁶ Na konci srpna 1918 byl Fráňa Šrámek přeložen k útvaru válečného tisku do Vídně, kde strávil poslední měsíce první světové války. U Válečného tiskového stanu působil Šrámek coby úředník.¹⁴⁷ Na začátku října 1918 jej zastihlo onemocnění v podobě španělské chřipky,¹⁴⁸ tuto vážnou nemoc ovšem překonal a brzy se z ní zotavil. Následný vývoj válečných i politických událostí ve střední Evropě rozhodl o tom, že se Fráňa Šrámek počátkem listopadu 1918 vrátil konečně zpátky do rodných Čech, do své vlasti. Jeho putování po frontách Velké války se tak definitivně uzavřelo.

4.2 Splav

Básnická sbírka *Splav* měla zajímavý osud. První vydání tohoto díla roku 1916 čítalo na třicet básní, jež se nesly v duchu poezie mládí a lásky. K této milostné a přírodní lyrice ovlivněné vitalismem lze přiřadit např. úvodní báseň *Splav* nebo básně *Kdybych byl pastevcem koní*, *Čtrnáctiletý*, *Jarní poutník*, *Milenec v dubnu* aj. V druhém vydání roku 1922 byly tyto básně, vyjadřující okouzlení přírodou, mladým životem a ženou, doplněny a rozšířeny o verše, které odrážejí hrůzy Velké války. Již v prvním vydání této sbírky se však dvě básně s motivem války nacházely.¹⁴⁹ Konkrétně se jednalo o básně *Voják v poli* a *Cesta z bojiště*. Vlastní zážitek ze své první bitvy Fráňa Šrámek zachytil v básni s názvem *30. srpen 1914*:¹⁵⁰

To byla neděle, a když počínala,

¹⁴⁴ KNĚZEK, Libor. *Soupis míst Šrámkova pobytu za první světové války*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 199.

¹⁴⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 151.

¹⁴⁶ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 320.

¹⁴⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 182–183.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 189–191.

¹⁴⁹ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 36.

¹⁵⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 34.

*naše četa zuby drkotala,
půl sta moučných červů z písku lezlo, z děr,
po čtyřech jsme lezli, by nespatriil nás nepřítel.*

*Neděli tuto, Pane, my se neumyjem,
bud' za to pochválen, že ještě žijem,
den bude horký. Poledne nevzpomenem,
večer se spočítáme.*

*To byla neděle. Za námi v borovém lese
koníček ržal, druh můj špičku dýmky uhryzal,
a plival močku, plival žluč a plival žal,
pak vyšlo slunce. A toho dne, toho dne*

*zle bylo. Bylo to v neděli.
A den byl dlouhý. Večer mnozí z nás chyběli.
Toho dne viděl jsem dva ryzce na lesní louce,
také jsem slyšel skřivánka.*

Zejména v souvislosti s motivem války lze spatřit další, nový rys, který ovládl Šrámkovu poetiku, a to věčnost, prostotu. V konfrontaci s krutou válečnou realitou se vše stává prosté a přirozené. Dle Buriánka: „*Věčně a prostě mluví Šrámek ve verších, do nichž vložil svou hroznou válečnou zkušenost...*“,¹⁵¹ což mimo jiné dokládá i druhý z veršů poslední sloky výše: / *A den byl dlouhý. Večer mnozí z nás chyběli.* / V závěru výše dotčených veršů stojí vojákův údiv nad ryzci a skřivánky v území válečného děsu. Motiv války nevnesl do Šrámkovy poezie pouze věčnost a prostotu, nýbrž také téma touhy po míru, např. v básni *Voják v poli*:¹⁵²

*Vrátím-li se domů – půjdu naší ulicí,
půjdu naší ulicí, pomalu a tiše,
shledám se s chodníkem, se všemi okny,
promluví někdo, neodpovím.*

¹⁵¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 101.

¹⁵² ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 33.

*Pak ale uvidím, pak ale uvidím
podivnou věc. Seschnu se touhou,
až já ji uvidím, až já ji uvidím,
a já jí řeknu: domečku, krbe můj, hnízdo...!*

*Na každém schůdku, ach, jak se seschnu,
to bude bitva! To bude bojování,
vstříc mi půjde krásná paní,
do hluboké trávy padnu, do hluboké trávy padnu.*

*Do hluboké trávy – Vrátím-li se domů,
usednu k ženě, tři dny s ní nespustím očí.
V noci budu u ní tiše spát. Ráno
krásné, ach, krásné budou na pokrývce její ruce.*

*Povím jim všechno. A budu čist. Pak vstanu,
zaliji květiny v oknech. Naleznu pod jejich lístky
zelený, blažený život. Budu jak rolník a pastýř.
Nebudu voják. To bude krásné.*

Šrámkovými verši výše prostupuje vedle touhy po návratu z fronty domů rovněž motiv lehce zastřené reality nesmyslného vraždění, jenž je nasycen mírovým snem a smířlivě soucitným zamyšlením. V souvislosti s krutými léty 1914–1918 se dá stěží představit něco prostšího: „...uprostřed smrtících zákopů si básník spřádá sen, jak jednou přestane válka a on se vrátí domů.“¹⁵³ Antimilitarista Šrámek toužil po čemkoli jiném, jen ne po válce, zákopech a vraždění. Válečnou tematiku dále zastupuje báseň s názvem *Cesta z bojiště*:¹⁵⁴

*Poláčku zpěvavý, dva dny, dvě noci
vozíku tvého, přeubohého,
byl jsem já hostem. Ležel jsem v slámě,*

¹⁵³ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 18.

¹⁵⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 35.

mluvil jsem ke krásné dámě:

*Paní, já na místě nejtěžším stál,
když mne smrt líbala, já jsem se smál,
paní, tělem já padl, srdcem jsem stál,
dejte mi růži!*

*Noc byla rudá, hořela ves
a vozík skákal. Poláčku, věz,
ať umru zítra, ať umru za deset roků,
před soud poslední po mém přistoupíš boku.*

*Vyznám tam věrně: Noc byla rudá, hořela ves
on, Pane, zpíval. Hleděl do nebes,
tichounce zpíval. Zpěvavý, věrný byl,
na srdce tenkrát mne políbil.*

*Za jeho konička též, Pane, prosím.
Byl malý, hubený. Pohledem něžným a kosým
objal mne tenkrát, zařehtal nyně.
Dej se mu, Pane, pást v nebeské nivě...*

Formou téměř až krajní, deníkové autenticity promlouvají ke čtenáři verše uvedené výše. Šrámek do nich vložil více subjektivní emocionalitu právě tehdy, kdy lyrický subjekt líčí, jak ležel na slámě vozíku jakéhosi „Poláčka zpěvavého“, byl odvezen z hořící vsi a jak mu onen „Poláček zpěvavý“ během této záchrany tiše zpíval. V závěrečné strofě se lyrický subjekt rovněž přimlouvá před posledním soudem v nebi za koně, který táhl onen vozík. Vřelého Šrámkova vztahu ke koni, němé tváři, nejen v této básni si všímá rovněž Knap,¹⁵⁵ dle Buriánka se v této básni otevřeně prozradila něžná básníková láska,¹⁵⁶ navzdory hrůzám a krveprolití tehdy probíhající války, jíž Šrámek nebyl ušetřen.

¹⁵⁵ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 18.

¹⁵⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 101.

V básních 30. srpen 1914, Voják v poli a Cesta z bojiště se odráží válečná zkušenost Fráni Šrámka z oblasti východní, haličské fronty. Zážitky z jižní, italské fronty Šrámka inspirovaly k napsání básně s názvem Na březích Soči:¹⁵⁷

*Divočí řeka, bláznivá ženka,
zelené oči má.
Silnice běží běloučká, tenká.
Občas zahřímá.*

*Šrapnelu obláček bílý
na chvílku zvábil tvé oči:
Ne, tebe nezabili.
Na březích Soči*

*hrá ještě živou tvou tkání
stříbrný pramen.
A čeká náruč neb ukřižování
dvé rozpjatých ramen...*

V ukázce výše Šrámek opět zvolil věcný a prostý básnický výraz, dokonce i tam, kde se jedná o moment, v němž je ohrožen život lyrického subjektu, v němž padají všude okolo úločky šrapnelů, v němž si voják nejintenzivněji uvědomuje ten fakt, že ještě žije a že ještě nebyl zabit. Autentické Šrámkovy zážitky ze severní Itálie odráží báseň Cesta z Rombonu,¹⁵⁸ jež je v podtitulu datována k 18. květnu 1916. Verše této rozsáhlejší skladby zachycují peší cestu lyrického mluvčího ze skalního vrchu na Rombonu v květnu 1916:

*Z lepenkové boudy v poledne jsem vyšel
osmnáctého května.
Vítr po hřebeni plískal, laloky mlh
v hrotech skal visely, a já
na boudu hledím, rád, ba rád,*

¹⁵⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 36.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 37–41.

*s ní rozloučil bych se tak rád
jak s chudou a pořádnou holkou. Řku,
vši moje byly, ne tvé. Rozmary
také mé. Na boudu hledím, je mi,
jak dostal bych obrázek
na památku...*¹⁵⁹

Ve verších uvedených výše lyrický subjekt opouští prostředí plesnivých a zavšivených krytů, aby sestoupil do údolí, kde se setkává se zelenou loukou a rovnou bílou silnicí:

*...Neboť tu jsi již, tu jsi,
bradatý lese,
do vousů mekaje kozlím svým smíchem,
samečky vedeš již k samičkám, všechno
je na cestě blažené někam,
skokem a přeletem, dotekem, vpádem,
zadečky, podbříšky, prášničky, blizny –
smějí se, slzím, srdce až u zubů, vše
chutná láskou, jedl bych
lásku.*¹⁶⁰

V popředí těchto veršů stojí radost lyrického mluvčího nad shledáním s hmotnou, životem pulsující přírodní realitou. Tuto radost vyjadřuje jeho láska k životu. Jedná se tedy o určitý prvek vitalismu, jenž prostupuje milostnou a přírodní lyrikou Splavu a který se odrazil rovněž v této skladbě. Dle Buriánka se Šrámek v básni Cesta z Rombonu „se samozřejmou spontánností a samostatností pokouší o velkou básnickou skladbu s volným veršem, vyslovující velký osobní zážitek s nadosobním významem.“¹⁶¹ V závětrí zhoubně rozbouřeného času básník ve Šrámkově podání dokáže prostřednictvím radosti nalézt krásu u nejprostších věcí a žít život uprostřed idylické přírody.

¹⁵⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 37.

¹⁶⁰ *Tamtéž*, s. 38–39.

¹⁶¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 103.

Válečná zkušenost Fráni Šrámka se nesmazatelně podepsala pod některými verši básnické sbírky *Splav*. Vědomí ohrožení života válkou vedlo básníka k příklonu k prostým, smyslově působivým skutečnostem. Právě v těchto básních *Splavu* Šrámek přinesl do české poezie verš syrově glosující, rytmicky neuhlazený a tím schopnější vnuknout představu, jež byla podložena obnoveným životním pocitem.¹⁶² Motiv války lze v případě básní zachycujících básnickovy válečné zážitky označit za leitmotiv. Vedle motivu války se v některých těchto verších reprezentujících Velkou válku odráží rovněž motiv touhy po nalezení vyrovnání, po spočinutí v řádu přírody.¹⁶³ Šrámek zde dokázal prostřednictvím své poetiky zachytit všechny vizuální i citové podrobnosti vlastních válečných zážitků, středem veškerého jeho zájmu nebyla ona pomyslná válečná vichřice, nýbrž člověk uprostřed ní a jeho nitro. V rámci umění básnického Fráňa Šrámek nevytvořil mnoho veršů, v nichž by bylo možno spatřit právě onu reprezentaci Velké války, avšak „*ty, které napsal, mluví slovy, jež se vpisují do paměti a s nimi i myšlenky, jež si zachovávaly lidskost i uprostřed nesmyslného vraždění.*“¹⁶⁴ Hlavní těžiště reprezentace Velké války mezi Šrámkovou literární tvorbou představuje totiž především próza.

4.3 Tělo

Vitalisticky laděná sbírka básní *Splav* předznamenala vznik dalšího Šrámkova literárního díla, románu s názvem *Tělo*. Toto dílo spatřilo světlo světa krátce po konci první světové války roku 1919. Jednalo se o první projev Šrámkovy reakce na Velkou válku ve formě prózy. Fráňa Šrámek představil v *Tělu* prostý lidský příběh, zároveň se zaměřil na vykreslení psychických stavů a proměn hlavních postav. Právě v *Tělu* lze spatřit příznačný projev vlny vitalismu, k němuž došlo po konci Velké války, neboť „*ohrožení života ve válce vyvolalo už pod palčivým rumunským sluncem ve vojáku tím intenzivnější touhu po životě, po tělesných pocitech slasti a štěstí...*“¹⁶⁵ avšak v případě Šrámka nelze opomenout reprezentaci vitalismu již v jeho předchozích literárních dílech – lyrickém dramatu *Léto* a básnické sbírce *Splav*, částečně také v románu *Stříbrný vítr*. Dle Moldanové byl vznik románu *Tělo* rovněž ovlivněn Šrámkovým dlouhým

¹⁶² POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 39.

¹⁶³ MLISOVÁ, Nella. *Byli a jsou...* Hradec Králové: Gaudeamus, 1997, s. 152.

¹⁶⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 103.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, s. 118.

odloučením od jeho partnerky a družky Miloslavy Hrdličkové během válečných let.¹⁶⁶ Právě navrátil se básník z válečné fronty zachytil v tomto vitalistickém románu s prvky impresionismu představu řadového vojáka, jenž sní o radosti a lásce každodenního života.

V románu *Tělo* Fráňa Šrámek, místy až poeticky, vylíčil ideje, jež jsou vztahovány k lidskému tělu a oslavují jeho krásu. Hlavní hrdinkou románu je Máňa Švarcová, půvabná dcera pražského holiče, která se zpočátku jeví jako lehkomyšlná dívka, ale s postupujícím dějem se mění na zkušenou a zralou ženu. Prostřednictvím Máni coby hlavní postavy Šrámek líčí lidský život jako svět plný světla, barev, pohybu, jako krásné a napínavé dobrodružství:

*Máňa jezdila tramvají. Ulice zrána byly trochu jako sklenice po včerejšku, s vyvanulým zbytkem zajímavé noci u dna. Máňa byla lidské mládě s jiskrou v těle; lovila nosem, všemi tykadly kůže, myšlenek nepotřebovala, město samo do ní vstupovalo se svým velkým, veselým hlasem a hříšnou vůní; bylo takové, jak si je přála mítí, živá radostná tlačnice před pěknou podívanou... Za deště to bylo vůbec veselejší; lidé měli pokropený humor, větší chuť ke srážkám a veselejším galantnostem; celý vůz byl jediným zmítaným hroznem o stu vzněcovaných, bujných jiskrách; někdy setkala se Mánina ruka na držadle s rukou hezkého, mladého muže; pak se zamhlila v neurčitý úsměv a vedla blaženou vlnu od ruky po celém těle, dávajíc mu koketně vláti v nárazech vozu; cítila, že je pozorována...*¹⁶⁷

Hlavní hrdinka románu vnímá okolní svět všemi svými smysly, ve všech jeho odstínech, zvucích, vůních a chutích. V těch se „*energicky hlásí k světu zdravá tělesnost ženství prostě živočišného se svými požitkářskými vzněty, něžnými lichotkami a náladovými vrtochy.*“¹⁶⁸ Fráňa Šrámek v *Tělu* upřel svoji pozornost na bohatý a dynamický smyslový obsah líčeného příběhu. Zároveň zachytil proces dospívání lehkomyšlné dívky v dospělou ženu. V tomto ohledu patří Šrámkovi pomyslné prvenství, neboť „*nic vitálně kladnějšího nebylo po česku napsáno nad tento chvalo zpěv*

¹⁶⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Studie o české próze na přelomu století*. Ústí nad Labem: UJEP, 1993, s. 181.

¹⁶⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 309.

¹⁶⁸ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 31.

na ženský smysl pro samozřejmou přirozenost věcí...¹⁶⁹ Velkou změnu vnesla do života Máni Švarcové chvíle, kdy se seznámila se svým budoucím manželem, mladým inženýrem Koterou. Právě s ním poznala tělesné slasti, jež život přináší:

Roztiskl její ústa svými, učinil to prudčeji, než očekávala, a neodtrhl dříve, dokud oblouk pod ním v bezdech se nezlomil; ale když přešel ústy k jejímu hrdlu, bylo to ještě horší, pocítila, že za okamžik již nebude moudré, opatrné Máni, na samém krajíčku ještě se vzchopila a opřela se pěstmi o jeho prsa; ustal, uchopil její ruce, zotvíral pěstě polibky, přitiskl si je k tvářím a hleděl v její oči, jako by tam bylo slunce, měsíc a hvězdy, řekl: „Smím ještě...?“ A tu oči jí umřely v bělmu a sama se k němu blížila svými ústy. Zbledl; učinil tento polibek dosti dlouhým, aby jím ještě vypil několik malých výkřiků, podobných hejnu ptactva, vylétsího na prahu ráje...¹⁷⁰

Řádky výše líčí dotyky prvních erotických tajemství na těle mladé, nevinné dívky. Sexuální styk mezi dvěma jedinci je zde nahlížen jako zcela přirozená záležitost a bez jakéhokoli tabuizování. Dle Buriánka „nebyl dosud s takovou otevřeností a s takovou přirozeností a čistotou vylíčen akt prvního sexuálního poznání jako právě v prvním milování Máni, hrdinky románu, s jejím budoucím mužem...“¹⁷¹ Ve vší prostotě Šrámek vylíčil Mánino tělesné oddání Koterovi, její první sexuální zážitek vzešel z touhy po tělesné blaženosti, již se dožadovalo právě ono mladé tělo, jež: *vycházelo mu vstříc všude tam, kde jím bylo očekáváno a voláno, otvírala se všude prosbě oka, tlaku ruky a shledávala přirozenými všechna přání, všechny podivnůstky, jimiž ji uprošovala a dobývala jeho žádost.*¹⁷² Láska je zde vylíčena nejen jako velká, vitální síla, ale také jako základní lidská potřeba, vycházející ze zákonů přírody.

Poté, co Máňa a Kotera oslaví svoji svatbu, nastávají pro hlavní hrdinku všední dny naplněné péčí o domácnost, ukracováním života ve stereotypu a mateřskými povinnostmi. Do zdánlivě poklidného a šťastného života rodiny Koterových však v závěru románu zasáhne válka:

¹⁶⁹ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 31.

¹⁷⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 426.

¹⁷¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 118.

¹⁷² ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 428.

*Druhého dne zahlédla v jednom z protějších oken muže a ženu, kteří se loučili, žena objala mužovu hlavu a hleděla mu dlouho do očí, pak muž položil ženě hlavu na rameno a křečovitě plakal. Byl to velký, silný muž o širokých zádech, která se otrásala pláčem. Tedy to byla válka, dívej se na tyto dva lidi, Máno, a snaž se to pochopit. Ulicí provedli dlouhou klonu koní, dlažba zvučela pod kopyty, jeden kůň se vzepjal a křičel, také to byla válka. Když ulice je smutná, jiná než bývala, když jí prošlo mnoho lidí, kteří se loučili, to je válka...*¹⁷³

Mána je válkou a mobilizační povinností připravena o manžela, inženýr Kotera je povolán do války a jako nadporučík poslán na frontu. Básník následně staví svoji hlavní hrdinku před pomyslnou propast osamění, odloučení a nutnosti postarat se o sebe samu a své malé děti. V řádcích uvedených na předchozí straně Šrámek zobrazil loučení manželského páru, jejichž šťastný a spokojený život jim vzala válka. V popředí zde tedy stojí motiv odloučení od rodiny. Válku samotnou vnímá Šrámkova hlavní hrdinka následovně: *Válka byla divoká žena, pro kterou je nyní muži opouštěli, byli tím už nově ozářeni, zpola již cizí a zadívaní od nás jinam, po tisících budou požírána tato milovaná mužská těla, považte, jak jsou pro nás nyní nově ozářena!*¹⁷⁴ Válečná léta 1914–1918 skutečně navždy poznamenala životy milionů nejen zamilovaných dvojic, ale také rodin napříč téměř celým světem. Definitivní rozsudek nad Velkou válkou vynáší hlavní postava románu na jeho samotném konci:

*„Smluvili se proti nám. Všichni teď mají šavle. Vymyslili si válku. Proti nám, proti nám vymyslili, abychom se trápily. Abychom se tu svíjely, až na ně budeme čekat, až se budeme o ně bát. Ne, nechceme se trápiti. Chceme lásku. Nechceme válku. Chceme štěstí. Nechceme válku... Všichni jdou, vymyslili si válku a všichni jdou, poručili jim a všichni jdou, baby, baby! Milovaly jsme je, jak jsme je milovaly, a všichni jdou, všichni jdou, baby, milování, muži, muži, hovno...!“*¹⁷⁵

Výše uvedené řádky konfrontují ženský pohled na mužské stanovisko k válečnému stavu. Pro muže válka znamená povinnost dostat svému slibu a úkolu, sloužit jistým „vyšším cílům seslaným shora“. Aby mohli tomuto slibu dostat, jsou

¹⁷³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 590.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 595.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, s. 602.

nuceni opustit to nejdražší, co mají – své ženy, děti, nejbližší. Šrámek zde zdůraznil „*neomluvitelný rozpor mezi životodárným smyslem ženského citu mírového a mužskou závislostí na pudovém chtění válečném.*“¹⁷⁶ Byl to právě antimilitarista Fráňa Šrámek, jemuž bitevní jatka let 1914–1918 stavěla před oči stovky mrtvých, raněných nebo zohavených lidských těl. Právě v této době a v krutém prostředí fronty první světové války se básník Šrámek stal „ctitelem“ těla, zdravého lidského těla se všemi jeho rozvinutými funkcemi.¹⁷⁷ Román *Tělo* představoval svým zdravým vitalismem bezprostřední reakci na prožité hrůzy války. Básník svůj postoj k válce vykreslil mezi řádky románu zcela jasně: „*Spoléhal se na pravdu smyslů a na všemocnou sílu přírody, tlumočil sebevědomí mladé bytosti a oslavoval tělo jako příjemně a spolehlivě fungující nástroj, který je s to darovat veselé pocity a bezstarostnou lásku.*“¹⁷⁸ Plný život se vším, co může přinést a nabídnout, představuje ve světě zničeném a poznamenaném Velkou válkou jednu ze základních opor a jistot.

Hodnotu *Těla* lze spatřit především v tom, že chválilo přirozený život lidských smyslů, přírodní podstatu člověka a jeho elementární pudy. Dle Moldanové „*Tělem Šrámek nejúplněji a nejotevřeněji pojmenoval životní jistoty, k nimž se v předválečném období po rozchodu s anarchismem dobral.*“¹⁷⁹ Dále Šrámek vyzdvihl tělesnou podstatu člověka, oslavil lidské tělo jako zdroj kladných životních hodnot, radosti, rozkoše a lásky. Poslední slovo v ukázce uvedené výše, a zároveň poslední slovo celého románu, představuje svým vulgarismem rozhořčené odsouzení války, neboť tato nelidskost všechno lidské štěstí bere a ničí. V již zmiňovaném vulgarismu lze rovněž nalézt bezmocný ženský protest proti světu, jenž pustoší přirozený lidský život a humánní hodnoty ve světové válce.

4.4 Hagenbek, Zvony, Soud

Velká válka přinesla, vedle velkého množství dalších dalekosáhlých změn, rovněž zánik čtyř monarchií – Ruského carství, Rakousko-Uherska, Německého císařství a Osmanské říše. A právě Šrámkovo satirické drama s názvem *Hagenbek*, jež uvedlo v premiéře pražské Divadlo na Vinohradech na konci srpna 1920, tematicky

¹⁷⁶ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 32.

¹⁷⁷ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 19.

¹⁷⁸ POHORSKÝ, Miloš. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 615.

¹⁷⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura 1890–1945*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009, s. 70.

pojednává o rozpadu Rakousko-uherské monarchie na podzim 1918. Titulní postava této divadelní hry, rakouský generál Hönebeck, jenž obdržel od řadových vojáků přezdívku Hagenbek, zaviní na bojišti Velké války ztrátu své divize, je zbaven velení a poslán do sanatoria. Ve zdravotnické ozdravovně se stává svědkem rozpadu jižní, italské fronty a zániku rakousko-uherského císařství na přelomu října a listopadu 1918. V samotném závěru hry se Hagenbek dočkává tvrdého odmítnutí, když se přihlašuje ke službě v mladé, právě formující se československé armádě. V dramatu Hagenbek se Fráňa Šrámek pokusil o karikaturu ničivé válečnické pošetilosti.¹⁸⁰ Tato pošetilost je dána konfrontací rakouského generála, „*jenž své krvavé řemeslo provádí s patologickou zaujatostí, s oficířskou krátkozrakostí a s lidskou bezohledností, s těmi, kteří si uvědomují nutný konec války i starého císařského světa.*“¹⁸¹ Básník Šrámek se zde opět vrátil k tematice antimilitarismu, neboť zachytil účast obyčejných vojáků na dění, které se rozchází se světem nemilosrdných generálů. Jak zdůraznil také Knap: „*Tady šlo jen o jednu z rakouských loutek, ze světa právě pohřbené minulosti...*“¹⁸² Válka zde deformuje bezduchého člověka do zlé karikatury válečníka. Této zlé karikatuře nezáleží na tom, „*za jakou cenu lidského masa a krve získá svou slávu a udrží pochybnou iluzi moci.*“¹⁸³ Fráňa Šrámek v Hagenbekovi představil postavu krvežíznivého armádního generála, který na pozadí rozpadajícího se Rakousko-Uherska touží po svém ospravedlnění a uznání. V novém poválečném světě mladých životních sil se však pro něho nenachází žádné místo.

V dubnu 1921 uvedlo Národní divadlo v Praze další drama vzešlé z pera Fráni Šrámka. Tentokrát se jednalo o drama s názvem *Zvony*. Rekvírování kostelních a věžních zvonů, vyrobených jak ze zvláštní bronzové slitiny, tak z oceli, bylo běžnou praxí během první světové války.¹⁸⁴ Roztavené zvony byly užívány v rámci zbrojního průmyslu ve státech, jež se nacházely v letech 1914–1918 ve válečném stavu. Výjimku v tomto ohledu nepředstavovalo ani Rakousko-Uhersko a oblast Čech a Moravy. A právě tímto výrazným válečným motivem se básník Šrámek tematicky vrátil prostřednictvím svých *Zvonů* do období Velké války. Příběh tohoto dramatu se odehrává na českém venkově. Vyhláška o chystaném zabavení kostelních zvonů v jedné

¹⁸⁰ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 47.

¹⁸¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 113.

¹⁸² KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 24.

¹⁸³ BLAŽIČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 148.

¹⁸⁴ O této problematice více: DOBRODINSKÝ, Jaroslav. *Památková ochrana zvonů*. In: KOL. *Zprávy památkové péče XV*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 99–104.

vsi způsobí, že se ve vesničanech během jedné noci probudí všechny dosud potlačované vášně a pudy. Dle Polana ve Zvonech „*mravní řád se kácí, když jeho kovový symbol mizí.*“¹⁸⁵ Kostelní zvony skutečně představují pro obyvatele vsi určitý řád, v jejich představě ztělesňují svědomí celé vsi. Ve chvíli, kdy je vojáci rekvírují, vesničané podlehnou běsům zlých pudů – čestný sedlák se stává žhářem, věrné ženy, dlouho odloučené od svých mužů, se poddávají své sexuální touze a nabízejí se právě příchozím vojákům. Doslova živočišnou neřestí Šrámek vyplnil jednu jedinou noc na českém venkově během první světové války. Zvony jsou dramatem vesnického kolektivu.¹⁸⁶ Místy až naturalisticky působí dramatický konflikt prostých obyvatel malé české vsi. Jednají zběsile, bezohledně, sobecky. Tuto iracionalitu zde Šrámek vykreslil pomocí uměleckého expresionismu.¹⁸⁷ Ten se projevuje např. tím, že postavy v monologu i dialogu užívají silně expresivní básnické výrazy, nemluví přímo, nýbrž v náznacích a zámlkách, volí inverzní slovosled, přerývané výkřiky apod. Šrámkovy scénické poznámky k herecké mimice, gestice a posturice jsou zde rovněž velmi expresionisticky laděné. Básník v této hře postavil do popředí temnou stránku lidského svědomí a podvědomí a „*vyslovil smělou polyfonní pulsaci smyslů, žvlů, pudů, vášní a tajemství.*“¹⁸⁸ Fráňa Šrámek představil ve svých Zvonech pohled na válku v prostředí českého zázemí, zároveň ji zachytil jako osudovou sílu, jež je schopná rozvrátit dosavadní morální řád vesnice a způsobit výbuch zlých pudů v jejích obyvatelích.

Vedle expresionisticky laděných Zvonů ztvárnil Šrámek zcela odlišný pohled na válečné běsy v dramatu s názvem Soud. Tato divadelní hra měla premiéru v pražském Divadle na Vinohradech v únoru 1925 a na rozdíl od Hagenbeka a Zvonů je laděna v intimním duchu. Básník zde propojil děj „*katastrofálního zvratu historického s osudy čistě soukromými.*“¹⁸⁹ V Soudu je divákovi vylíčeno alpské bojiště na rakousko-italské hranici, kde nadporučík Roubal, jedna z hlavních postav příběhu, odmítne vojákovi potvrdit žádost o dovolenou, tento řadový voják však krátce nato umírá během bojů v zákopech italské fronty. Roubala po této události tíží svědomí, vyčítá si vojákovu smrt a rozhodne se, že o jeho smrti bude osobně informovat jeho snoubenku, jež na svého milého věrně čekala po celou dobu války doma. Po setkání Roubala se snoubenkou padlého vojáka se však mezi nimi zrodí přátelství a později také láska. Dle Buriánka zde

¹⁸⁵ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 48.

¹⁸⁶ BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 149.

¹⁸⁷ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 114.

¹⁸⁸ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 24.

¹⁸⁹ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 49.

„přírodní pud smazává morální i psychické zábrany, které vznikly z toho, že ten druhý vlastně poslal prvního místo na dovolenou do předních zákopů – tedy na smrt...“¹⁹⁰ Válka představuje v této hře pouze určitou kulisu. Stoupání opony sice Šrámek ve svých scénických poznámkách opatřil doprovodnými zvukovými efekty, např. střelbou z děl, kulometů a pušek, zároveň se však zaměřil na pomyslný milostný trojúhelník, jehož vznik byl poznamenán bezvýchodnou situací zrodilší se z víru zákopových a bitevních hrůz. V závěru lze spatřit nedramatické smíření se skutečností a střízlivé vyrovnání s aktuálním během světa.¹⁹¹ Velkou válku Fráňa Šrámek ve svém Soudu vykreslil jako osudovou, nepřekonatelnou sílu v pozadí, která ničí lidské štěstí, zabíjí muže a staví běžné smrtelníky před nečekané paradoxy, zároveň Šrámek nahlíží zlou zkušenost z války jako prožitek, jenž je nutné překonat, přijmout jeho dopady a nenechat se jím ovlivňovat v časech poválečných.

4.5 Měsíc nad řekou

Fráňa Šrámek bývá často přezdíván jako „básník mládí a lásky“. V únoru 1922 se konala v pražském Divadle na Vinohradech premiéra jeho divadelní hry s názvem Měsíc nad řekou. Také zde básník zachytil mládí, jeho krásné a čisté hodnoty, sny a životní sílu. Určitý protipól k mládí představuje v tomto lyrickém dramatu s impresionistickými prvky stesk stárnoucí generace, její smír a rezignace. Šrámek postavil proti sobě v prostředí malého českého města svět stárnoucích otců, Hlubiny a Roškota, bývalých spolužáků z gymnázia, a svět jejich dětí, Slávky a Villyho. Zatímco 27letá Slávka Hlubinová se od samého začátku prezentuje jako sebevědomá, přímá a citlivá mladá žena, doposud svobodná, neboť nepomýšlí na vdávání, asi 20letý Villy Roškot se proti ní jeví jako plytký, jalový mladík a odrzlý Pražák. Prázdnotou a otráveností vyznívá ze strany Villyho jeden z jeho prvních dialogů se Slávkou:

VILLY: A proč mne sem k tomu vlácel s sebou? Je to horší než deset funusů. Za každým patníkem: I podívejme! A za příštím patníkem: Ach! Ach! Hrozné! Připadám si jako kapesník, do kterého pláčou. Za ty dva dny mne budou moci ždímat!

SLÁVKA (opět jen nijaký pohled a nic)

¹⁹⁰ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 115.

¹⁹¹ BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 149.

VILLY (už trochu tím mlčením dohřát): *A takovýmhle zápecím říkat město, je taky domýšlivost. Lidé tu asi z nudy ukusují nosy jeden druhému – (S narážkou a grimasou) Mluvit nemají co...*

SLÁVKA (náhle): *Podíval jste se již z okna?*

VILLY (posměšně): *Na tu krásu?*

SLÁVKA: *Podívejte se ještě jednou...*

VILLY: *Proč?*

SLÁVKA (bryskně): *Podíváte-li se a neřeknete, že je to krásné, pak si pomyslím, že nynější pokolení sice není sentimentální, ale –*

VILLY (poněkud překvapen, pohled nejprve na ni, pak z okna): *No co? Řeka, nějaké louky, vzadu lesy –*

SLÁVKA: *Více nevidíte?*

VILLY (netečně): *Nějaký vysoký komín –*

SLÁVKA: *To je pivovar.*

VILLY (posměšně): *Zajímavé!*

SLÁVKA: *A co řeka?*

VILLY: *Řeka? No co... Teče, myslím. Trochu hučí.*

SLÁVKA: *Svíí na ni slunce.*

VILLY: *To přece není zázrak. Tak dobře ne jako to, že nosím kalhoty.*

SLÁVKA: *Víte to jistě, že nosíte kalhoty?*

VILLY (vrtí hlavou, s žasnoucí nudou): *Takhle se tu bavíváte?*

SLÁVKA: *Jenom, když přijedou mladí páni z Prahy...*¹⁹²

Villy Roškot se sice zpočátku prezentoval jako povrchní a lhostejný k citům, nakonec však našel během nočního nostalgického rozhovoru se Slávkou Hlubinovou pochopení pro náladu okamžiku a krásnou atmosféru – hučící řeku s měsícem a zvonění zvonů. Zprvu klackovité chování Villyho vystřídalo skutečné vyjádření pravých dojmů a pocitů:

VILLY (pohlédne na ni, usměje se rozpačitě, skloní hlavu; maličká pauza, pak): *Snad jste přece neměla rozsvěcet –*

SLÁVKA: *Proč?*

¹⁹² ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954, s. 27–28.

VILLY: *Bylo to krásné... Jen tak při měsíci –*

SLÁVKA (*s úsměškem*): *Dokonce máte smysl i pro takové věc... Pro měsíc, pro letní večer – ?*

VILLY: *Někdy...*¹⁹³

Slávka a Villy si povídají o večerní scénérii měsíce nad řekou, jež se právě naskytla jejich očím. A právě během tohoto vřelého romantického rozhovoru nechá Villy volný průchod svým citům a rozpovídá se o své zkušenosti z války:

VILLY (*prostě*): *Takové věci se dělají! (Slávka prudkým odklonem hlavy k němu vzhledne) Jednou za války, v Rumunsku, v Ploești... V ulici, která měla takové pěkné jméno... Strada Ellena do Amna... Stála za letního večera ve vrátcích vily mladá krásná paní... Která sama pozdravila kolemjdoucího hochu, bona çara...*¹⁹⁴

O svém válečném prožitku z rumunské fronty v jihovýchodní Evropě se Villy svěřuje Slávce také v následující replice:

VILLY: *Někdy je to silné... (Náraz vzpomínky) Počkejte... Jednou za války v zákopech na Sv. Gabrieli... Slyšel jsem pojednou z ničeho nic za měsíčné noci zvonit zvony. Všechny zvony světa. Bylo toho plno, od země až k nebi – (Slávka pohlédne naň, pak stranou) Nikdy od války jsem si na to ještě nevzpomněl, až dnes...*¹⁹⁵

Ve vzpomínkách Villyho se zrcadlí prožitek osmnáctiletého mladého hochu, který byl nucen nastoupit do zákopů první světové války. Je důležité přihlédnout k faktu, že prostoru a odhodlání podělit se se svými zážitky z války Villy nabyl ve chvíli, kdy se nacházel se Slávkou osamocen v místnosti ozářené pouze svitem měsíce. Kladné vlastnosti Slávky mají vliv právě na Villyho, který není v jádru ten, za koho se zpočátku prezentoval.¹⁹⁶ Jeho jinošský věk však byl otřesen hrůznou válečnou zkušeností. Slečna Hlubinová probouzí v mladém Roškotovi krásné, směle

¹⁹³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954, s. 83.

¹⁹⁴ *Tamtéž*, s. 79.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 83.

¹⁹⁶ POHORSKÝ, Miloš. *A přece Šrámek*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu (Výbor z díla – svazek I)*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 513.

myšlenky, touhu po daleké cestě.¹⁹⁷ Tato daleká cesta představuje symbol vůle a touhy prožít platně svůj život, neztratit jej.

Postava Villyho Roškota reprezentuje nejen válečný prožitek mladého chlapce. Dle Knězka a Jankoviče je to právě Villy Roškot, kdo je hlavním nositelem mládí v Měsíci nad řekou.¹⁹⁸ Nejdůležitějším předpokladem je skutečnost, že právě Villy coby mladý člověk prošel tvrdou životní lekcí první světové války. Důležitým momentem Villyho působení na rumunské frontě je chvíle, kdy v zákopech uslyšel jedné měsíčné noci bít všechny zvony světa. V těchto motivech lze spatřit nejen Šrámkův lyrismus, ale také jeho odpor proti válce, neboť „*to volal Viliška život, mír, budoucnost...*“¹⁹⁹ Válečný prožitek rovněž vysvětluje Villyho necitelné, místy až cynické chování na začátku divadelní hry, kdy se poprvé setkává se Slávkou Hlubinovou. Do postavy Villyho Roškota vnesl Šrámek charakteristiku příznačnou pro tzv. ztracenou generaci²⁰⁰ meziválečného období dvacátých a třicátých let minulého století.

Šumění řeky pod splavem a svítící bílý měsíc poskytly Fráňu Šrámkovi dokonalé zázemí pro vylíčení obrazu citového okouzlení životem a přírodou, zachycení nálady okamžiku, stesku a smutku nad odcházejícím mládím. Lyrismus dramatu básník podtrhl motivem víry v hodnoty života, lásky a jinošského věku.²⁰¹ Právě touto vírou je nakonec okouzlen (zásluhou Slávky) Villy Roškot, původně válkou ztvrdlý mladík. A právě v postavě Villyho lze spatřit autobiografické prvky, neboť podobně jako Villy, také Šrámek měl zkušenost s krutým prostředím rumunské fronty, ovšem s tím rozdílem, že Villyho Roškota zastihla Velká válka v mladistvých 18 letech, kdežto Fráňa Šrámek prošel zákopy světové války na prahu svých 40 let, tj. již jako zralý a zkušený muž.

4.6 Žasnoucí voják

Patrně nejsmutnější Šrámkovu výpověď o Velké válce představuje povídkový soubor s názvem Žasnoucí voják. Ten byl jako celek vydán v roce 1924, ačkoli některé

¹⁹⁷ KNĚZEK, Libor a Milan JANKOVIČ. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954, s. 135.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 135.

¹⁹⁹ *Tamtéž*, s. 135.

²⁰⁰ O problematice tzv. ztracené generace je více a odborně pojednáno v podkapitole 3.2 Literárně-historický kontext v Evropě a ve světě.

²⁰¹ GÖTZ, František a Frank TETAUER. *České umění dramatické (Část I. – Činohra)*. Praha: Šolc & Šimáček, 1941, s. 232–233.

povídky vyšly časopisecky již v roce 1920.²⁰² Žasnoucí voják coby soubor osmi povídek vnesl do české literatury vlastní Šrámkovy zkušenosti z front světové války. Ústřední motiv prožitých válečných zážitků se opírá o silný autobiografický základ a promlouvá ve formě poznané zkušenosti. V tomto povídkovém souboru lze tedy spatřit Šrámkovu svědeckou výpověď o Velké válce.²⁰³ Onu svědeckou výpověď podává prostý člověk, jenž byl zahnán na bitevní pole a přinucen k nesmyslnému vraždění. Obžalobu války z dehumanizace lidského jedince Šrámek rovněž vystihl svým příklonem k věcnosti a přímému přístupu k popisované skutečnosti. Proč či nad čím tedy Šrámkův voják „žasne“?

Tento úžas lze spatřit již v první, úvodní povídce s názvem Mobilisační rozkaz:

Bylo to v neděli, o sv. Annu, a toho dne vyběhli jsme z domu velmi časně, abychom si nanejblíším nároží přečetli mobilisační rozkaz. Četlo nás pouze několik, neboť bylo velmi záhy, a byli jsme asi vesměs špatnými čtenáři, trvalo nám to nějak dlouho... Opodál okouněl strážník a tvářil se, že nevidí a neslyší. S nebe padal studený popel úsvitu, nebylo to ani jako v červenci...

K hloučku přibily nové obličeje. Krky se natáhly dlouze k papíru na zdi a opět se bořily v límec. Lidé si půjčovali navzájem oči, přečetli nejprve svýma, pak cizíma, a ještě to nebylo dost, přáli si, aby jim to přečetl někdo vševědoucí...

První tramvajový vůz ještě nevyjel. Až pojede, nebude to už jako včera. I tramvajové vozy budou nyní rozvážeti válku.

Stařík, ukoptěný sedmdesátkou a mourem nějakého nočního zaměstnání, měl kousek šibalství u každého vyslzeného oka... Řekl: „Prosím ich, přečtou mi to, jesli taky nevolají můj ročník...“

Lidé se zapomněli tomu zasmát. Hleděl na ně dlouho, velice překvapen, a pak se vzdaloval, vrtě hlavou.

Od hloučku oddělil se vzápětí jeden z mužů, zakýval na blízkého strážníka, oba namířili za staříkem. Dostihli ho, cosi bylo řečeno, stařík rozpažil nejprve užasle ruce, pak naráz zkrotl.

*Vedli jej.*²⁰⁴

²⁰² BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 110.

²⁰³ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 25.

²⁰⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 9–12.

Řádky výše líčí úžas prostých obyvatel Rakousko-uherské monarchie nad vyhlášením všeobecné mobilizace na konci července 1914. Typická česká reakce na mobilizační vyhlášku vychází z úst starého muže, který je za tento neviný žert v závěru zadržen rakouskou policií, neboť jeho slova jsou neslučitelná s aktuálními zájmy rakousko-uherského mocnářství. Ke kontrastu závětrí války a žasnutí z mobilizačního rozkazu Šrámek postavil chlapecky dětskou vzpomínku na mamčin svátek, jež se nese v mírovém duchu. 26. červenec 1914 byl však pouze slabou předehrou k tomu, co následovalo bezprostředně po něm, uvrhlo téměř celý svět na více než čtyři následující roky do světové války a o čem pojednal Šrámek v dalších povídkách. V prostředí východní, haličské fronty se odehrává povídka První akt:

Ale jako bys to začaroval: to už nás vysadili po dvou dnech u Krakova z transportního vlaku, a pak jsme zapadali den po dni stále hlouběji do písků polské země, čtrnáctidenními nekonečnými pochody, jež nám vytahovaly tenké stopky krků z ramen...

Běda, neseme své ponížení v bolestných hrbech zád, po celý den sehnutých, od úsvitu do tmy, kilometr za kilometrem. Nebe je vysoko, nebe je nízko, jak bič, který střídavě dopadá. Vyhni se raději pohledu druha, který je zvlčilý a smutný...

Už jsme si nebyli podobni, a ke krátkým odpočinkům padali jsme s bolestným rachotem celého těla, jak bořící se lešení. Měli jsme také z množství prachu většinou oční katary, zejména ráno nám to slepovalo víčka a tu jsme vodívali druh druhá za ruce, podivně k sobě dobří v této bezbranné chvíli...²⁰⁵

V ukázce výše Šrámek představil cestu rakouských vojáků na východní frontu. Jak lze vyčíst z ukázky, soustředí se přitom na popis těžkého fyzického utrpení, dokládá je i na proměně tělesné fyziognomie a vnitřních pocitů. Autentičnost těžké životní situace podtrhuje zvolená forma vyprávění, jež se nese v prostém a střízlivém duchu, zároveň je zde užito wir-formy, tj. vypravěč zde vystupuje v první osobě plurálu, promlouvá za všechny vojáky, stává se jejich mluvčím.

Oblast Haliče byla pro mobilizované české hochy a muže velkou neznámou, jak dokládá tato ukázka:

²⁰⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 23–24.

*Ale před domky třetí osady bylo již jak na česnech úlů v pravé poledne. Házely se rance na vozíky, všude byly ruce, které nesly něco nebo jen poděšený vzduch, všude byl nějaký otvor úst, který něco drmolil. Bledý žid, podobný zamilovanému Kristu, pomohl tlusté židovce na vůz, a pak u ní stál a nehýbal se, hleděl na její kolena a byl z bledé, trpělivé sádry, a tu asi pochopila, co chtěl, hleděla pouze na něho a na nikoho z nás...*²⁰⁶

Po etnické stránce se území Haliče s městem Lvov coby historickým centrem jevílo jako národnostně velmi pestré, před rokem 1945 bylo obýváno převážně Poláky, Ukrajinci, Rusíny, Němci a Židy.²⁰⁷ A právě zde, na východě Polska prostý český voják většinou poprvé spatřil ortodoxního žida v tradičním kaftanu a s typickými pejzy, na což nebyl ze své vlasti zvyklý. Následující ukázka pochází z téže povídky:

*Vojáci se stavěli, hleděli vpravo k lesům a ruce jaksi samy chtěly k puškám, a nohy trochu tam, trochu zpět. To, co odtamtud z dálky sem dolehlo, byly beze vší pochyby výstřely z pušek. Řekli to, střílí se, a na hlase bylo trochu jinovatky. „Střílí! A co? Pokud vím, ve válce se obyčejně střílí,“ řekl major, nyní již po německy, smál se a vyrostl na koni o celou hlavu, i kůň to snad pochopil a tančil pod ním...*²⁰⁸

Řádky výše dokládají fakt, že pro rakouského majora hukot střelby představuje samozřejmou a rutinní záležitost, prostý člověk, vehnaný do války, nad touto „rutinou“ však žasne. Jistý úžas lze spatřit také v jeho první konfrontaci s prostředím zákopů:

*Jsmo spěchováni, vbičováni do země rozsutými údery. Ležíme obličejem na hlině, jak na druhém vyděšeném obličejí, s kterým stejně dýcháme a nedýcháme. Cítíme uboze zbabělost svého těla. Ale je ještě něco kromě zbabělého těla, a to přibíhá na pomoc; šeptáme: „Neboj se, nechvěj se, ustrašená noho! A ty, hlavo hloupoučká, vždyť vidíš, že si tě chráním, že si tě ukřívám! To všechno nic není, jsem tu s tebou, ty malá hromádka neštěstí!“*²⁰⁹

²⁰⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 26.

²⁰⁷ O této problematice více: KONDRYS, Antonín. *K otázce přesídlování Čechů do Haliče*. Genealogické a heraldické listy. 2016, 36 (3), s. 57–63.

²⁰⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 27.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 50–51.

Šrámek dokázal v řádcích výše zachytit pocity vyděšení, úzkosti a strachu. Právě těm prostí vojáci nejčastěji čelili v zákopech na frontě. K těmto pocitům se posléze přidala rovněž krutá realita válečných jatek bitevního pole:

*Kdesi před námi křičel major rozkazy důstojníkům, pak křičeli důstojníci a posléze jsme křičeli i my jeden na druhého, oddělováni od sebe co okamžik houštinou a opět se shledávající, bychom se navzájem překvapovali divočinou svých obličejů, které už nebyly našimi. Nevěděli jsme, je-li to už bitva, ale dělali jsme to jako bitvu. Drtili jsme mladý les pažbami jak kosti v těle. Chtěli jsme to slyšeti, že drtíme. Měli jsme v krvi všechna červená, zlá zvířátka, co se jich tam jen vešlo, byli jsme prostě tam, kde bylo třeba, měli jsme již svou horečku...*²¹⁰

Výše uvedené řádky, rovněž pocházející z povídky První akt, líčí čtenáři, jakým způsobem dokázala válečná vřava vtáhnout všechny přítomné účastníky do svého vražedného víru. Šrámek velmi věrohodně vykreslil portrét manipulovaného davu, v němž byli prostí jedinci přeměněni a který byl plně pod kontrolou zběsilosti války. Dle Buriánka situace bitvy „nabízí zmatenému a žasnoucímu českému vojáku několik možností.“²¹¹ Šrámkův voják se však nestaví proti velícímu důstojníkovi, který ho žene na jistou smrt, ani nepřebíhá k nepříteli a nestává se dezertérem. Zůstává sám. Sám uprostřed válečné vřavy, v níž člověk přestal být člověkem. A žasne.

Do prostředí jižní, italské fronty Fráňa Šrámek situoval další z povídek souboru, prózu s názvem Cesta do hor. Pocity českého vojáka, jenž se nachází na horských alpských cestách poblíž řeky Soči, vylíčil básník v ukázce níže:

Počalo silně pršet. Byl to první náš horský déšť, cizinec tedy jaksi, a proto si ho prohlížíš zprvu trochu zvědavě, jak se do toho chlapácky obul s kuráží a plnými džbery. Ale pak vidíš, že koná svou práci až příliš dobře a poviš mu o tom své mínění velmi šťavnatě. Zaznělo dobrými českými nadávkami a kletbami, ulevilo to jaksi a sdružilo nově v jediný houf, který si nadlehčoval, jak jen to šlo. Pokřikovali jsme na sebe pod přehozenými stanovými plátny mřížovím deště, všude na nás nějaká kapička visela,

²¹⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 79–80.

²¹¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 111.

*někde nějaká kapička zatékala, a když už nás to jednou pořádně namočilo, namočili jsme to my ještě jednou, do humoru... Vojáci jsou jako děti...*²¹²

Navzdory trmácení v dešti, únavě a vyčerpání neztratil Šrámkův voják smysl pro humor a spolu s ostatními druhy se jako kolektiv dokáže formou vtípu alespoň částečně povznést nad mizérii všedního válečného dne. V povídce Rum básník zachytil nepříznivé hygienické prostředí, jež na frontách Velké války převládalo:

*Boty jsou spíše větší než menší, se srdci tvých kamarádů je to snad právě tak, ale není to vždycky vidět. A pak si tedy půjčujete navzájem vši na výhodné splátky, zármutek přelézá od jednoho ke druhému, jak chtivá holka, která se nechává oddaně zavšivovat všemi, a padne-li někdy nedělní slovo, tahle perla je hozena vždycky několika prasatům, která ji nežerou, poněvadž nedělní slovo je nedělní slovo, ale tady je to tříska za nehtem a za srdcem, a po nedělním slovu, když dozní, má jen zármutek větší roupy. Nic ve zlém, braši, ale neděle jsme tu tuze nesvětívali...*²¹³

Ohavnost válečných běsů se podepsala také na terénních podmínkách, jejichž bídným podmínkám byli vojáci nuceni čelit, jak dokládají předchozí řádky. V prostředí rumunské fronty v jihovýchodní Evropě se odehrává děj povídky s názvem Popová, v níž dva vojáci vzplanou milostným okouzlením ke krásné rumunské ženě, jež je chotí popa v tamější vsi. Podobně jako nad Haličí v Prvním aktu, také v této povídce oči českého vojáka žasnou nad cizokrajnou oblastí, tentokrát nad Rumunskem:

*Do války jsi mnoho o světě nevěděl, za humna jsi daleko nepřišel. Rumunská země, to už také leželo hezky za humny. Žil tam snad nějaký slovanský lid s tureckými mravy, bůh ví, vepřovým stádům pískali pěkně pastýři na písťalu, aby se jim nestýskalo, že nesmějí přes hranice, bojaři ve vysokých huňatých čepicích zbožňovali královnu, královna zbožňovala Paříž, nějaká podivná země asi, té se i válka na sto honů vyhne; a tu náhle vidíš, nevyhnula se...*²¹⁴

²¹² ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 155–156.

²¹³ *Tamtéž*, s. 172.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 195.

V povídkovém souboru *Žasnoucí voják* Fráňa Šrámek vylíčil všední a krutou realitu válečných let 1914–1918. V jednotlivých povídkách se prostřednictvím svých vzpomínek navrátil na bitevní pole východní, haličské fronty a přes jižní, italskou frontu končí svůj návrat do období Velké války na frontě rumunské. Šrámkův voják však nevyjadřuje svůj údiv pouze nad cizokrajným územím, kam jej zanesl mobilizační rozkaz. Předně je šokován z kruté válečné reality. Tato skutečnost je dána také tím, že „*český voják v rakouské uniformě víc než kterýkoli jiný voják první světové války cítil nesmyslnost války, neměl zač bojovat...*“²¹⁵, k čemuž se přiklání také Polan.²¹⁶ Z toho důvodu je tedy vztah českého vojáka k válce neúčastný, odmítavý. Tento vztah je dále gradován vyděšením z krvavých jatek bitevního pole a hrůzných podmínek zákopů. Při prvním přímém setkání s válkou se ve Šrámkově textu zrcadlí „*úžas a hanba, stud za lidi, že jsou schopni, aniž vědí proč, vzájemně se vraždit, dělat ohavné řemeslo války.*“²¹⁷ Přes všudypřítomnou smrt a brutalitu se však Šrámkův voják dokáže přenést a nad válkou se pokouší udržovat morální převahu bodrým optimismem a vtípem. Dle Knězka a Jankoviče tento optimismus u českého vojáka pramenil především z víry, že válka musí brzy skončit.²¹⁸ Tato víra dodávala vojákům z Čech na frontě sílu a vzpruhu, ačkoli i nadále zůstávali těmi „žasnoucími vojíny“, neboť všichni setrvali se svým odporem k válce osamoceni. Z jejich předností Šrámek vyzdvihl vytrvalost, kuráž, mužný humor a lásku k životu – díky těmto atributům dokázali snášet a ustát všechny válečné útrapy.

Svým literárním návratem do období Velké války Fráňa Šrámek vytvořil přesný záznam o tomto globálním konfliktu ve formě prostého svědectví. Právě tento Šrámkův střízlivý doklad „*má hodnotu objektivního poznání války v její nesmyslné brutalitě.*“²¹⁹ Soubor povídek jako celek vykazuje charakter dokumentované obžaloby války. Války, v níž český voják je žasnoucím vojákem, neboť nechápe všeobecné nadšení pro válku a staví se ke všemu, co s ní souvisí, odmítavě. Dle Knapa „*téměř všechno, co bylo u nás prózou vytěženo z války, zdá se být vedle něho zduřelé a stereotypní.*“²²⁰ Povídkovým souborem *Žasnoucí voják* Šrámek vyjádřil porozumění pro lidské utrpení ve válce. Zároveň lze toto dílo chápat jako doklad toho, že se Velká válka básníkovi navždy vryla

²¹⁵ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 110.

²¹⁶ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a lásky*. Praha: Svoboda, 1947, s. 25.

²¹⁷ KNĚZEK, Libor a Milan JANKOVIČ. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 208.

²¹⁸ *Tamtéž*, s. 209.

²¹⁹ BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 149.

²²⁰ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 23.

do paměti a zůstala s ním po zbytek jeho života.²²¹ První světová válka vstoupila do životů milionů lidí, svým antihumánním písmem se podepsala pod mnoho ukrutností a zvěrstev a zavinila morální devastace jak na obou stranách válečné fronty, tak u civilistů v zázemí. To vše a mnohem více se zrcadlí v povídkách Žasnoucího vojáka.

4.7 Ještě zní

Jestliže v Žasnoucím vojákově Fráňa Šrámek věcně vyslovil během první poloviny 20. let minulého století soucit a účast s prostým člověkem vehnaným do zákopů a na bitevní pole, v básnické sbírce s názvem Ještě zní, vydané roku 1933, se básník přiklonil k jiné poetice. Věcnou soustrast let dvacátých nahradila ve třicátých letech životní hořkost. Ta byla způsobena Šrámkovými vojenskými zážitky, neboť po zbytek života v sobě musel nést tíhu Velké války.²²² Také ve sbírce básní Ještě zní se básník k motivům první světové války vrátil. Nejvíce válečných motivů lze nalézt v básni s názvem Věčný voják:

*Jak je to jedno, mandžuskou plání
jestli ted' bloudím, ulehám v zákop a střílím,
jak je to jedno, jestli mne zraní,
granátem zervou mi břich a jestli padnu,
nebo jen bolestí zšílím –*

*jak je to jedno, jak je to jedno,
kolikrát ještě padnouti musím,
jako jsem nedávno padal a chroptěl
na Sommě, Piavě, na řece Sanu,
u sta řek jiných a barvil je krví:*

*zas budu s letadlem sestřelen k zemi,
zas od země vymrštěn minou,
zas kulometem odpočítáván
a rdousen roubíkem plynu,*

²²¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 84.

²²² BURIÁNEK, František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s. 95–96.

močál mne udáví, v zajetí zimnicí zhynu –

*či stane se zázrak? Až, na zubech smrt,
plíže se nocí prostřihnu ostnatý drát,
zazní to harfou. Hrozně se leknu,
harfa zní dál. Tisknu se k zemi,
harfa zní dál, harfa zní dál...²²³*

Šrámek ve verších výše vyjádřil soucit s vojákem, jenž je usmrcován ve věčně se opakujících válkách ve všech dobách a ve všech zemích světa. Poslední dvě strofy básně, tj. *Otevřu vrátka, vejítí mohu, není to sen. – / Jestli jsi, harfo však lhala! Jestli jsi lhala! / Je-li to pravda, že u všech kádrů světa // zapsán jsem provždycky, já věčný voják!*,²²⁴ představují obecný symbol „věčného vojáka“. Jeho postavu Šrámek vylíčil se vší velikostí a přesností. Strašlivá realita válečných let se rovněž odráží v básni *Voják na stromě*:

*Ted', četaři, ty mohl by jsi mluvit,
mně paměť selhává ted' jaksi, žel:
jak z plamenů a cárů v kytku uvit
jsem nad zákopy vyletěl.
Já opustil šik lehkou nohou,
ach, lehčí, lehčí, než si myslíte.*

*A stál tam dub. A na tom dubě
co ve větvích tam vidíte?*

*Můj četaři, nu, vylíč jim to krásně,
ať v kruhu milých aspoň takto dlím:
jak se suků jsem visel jako třásně
a smál se dolů břichem děravým...²²⁵*

²²³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Ještě zní*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 54.

²²⁴ *Tamtéž*, s. 56.

²²⁵ *Tamtéž*, s. 75–76.

Místy až drasticky působí Šrámkovo líčení vojáka, jehož vyhodil výbuch ze zákopu do větví blízkého dubu. Opět se jedná o doklad toho, že odezva války ve Šrámkově lyrice byla trvalá a hluboká. V básni s názvem Příchod vojáků do městečka lyrický mluvčí vykreslil fakt, že válka prostupovala celým jeho životem již od dětských let:

*Takhle už to jednou bylo,
tenkrát jsem byl kluk,
na náměstí ještě spící
cizí vpadl zvuk.*

*Z postele kluk tenkrát skočil,
dneska skočil muž,
my tu, lidi, ještě spíme,
voják válčí už...²²⁶*

Na vybraných básních ze sbírky *Ještě zní* se odráží skutečnost, že byly napsány člověkem, jenž se navrátil z Velké války a který byl konfrontován se všudypřítomným zabíjením, hrůzou a smrtí. Dle Polana Šrámek vnesl do těchto básní s válečnými motivy myšlenku nedůvěřivého pacifismu.²²⁷ Krutost války zabíjí naději na trvalý mír. Zejména v básni *Věčný voják* Šrámek vyjádřil svůj protest proti nesmyslnému vraždění.²²⁸ Tuto skladbu Josef Knap označil za „*snad nejhlubší českou báseň účtující s válkou.*“²²⁹ Fráňa Šrámek zde projevil účastný soucit s člověkem, jenž je hnán na krvavé bojiště a je okraden o krásu života. Prostého vojáka ve válečné vřavě vykreslil jako oběť, jež naprosto zbytečně umírá ve víru válečných běsů let 1914–1918, aniž by věděla proč a nač.

²²⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Ještě zní*. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 50.

²²⁷ POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládeže a domova*. Praha: Svoboda, 1947, s. 43.

²²⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 134.

²²⁹ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 34.

Závěr

V diplomové práci jsme se zaměřili na reprezentaci Velké války v literární tvorbě Fráni Šrámka, usilovali jsme o představení specifik obrazu globálního válečného konfliktu ve vybraných dílech tohoto autora.

První část práce seznamuje s životem Fráni Šrámka a vývojem jeho literární tvorby. Sleduje jeho ranou životní pouť zejm. v Sobotce u Jičína, Písku a Roudnici nad Labem. Připomíná jeho počáteční básnickou tvorbu ovlivněnou Jaroslavem Vrchlickým, publicistické počátky v Českých Budějovicích i neúspěšná studia práv v Praze. Právě zde, na počátku 20. století Šrámek vstoupil na uměleckou scénu jako buřič a anarchista. Prvky anarchismu jako myšlenkového směru lze spatřit v jeho básnických i prozaických prvotinách, např. v povídkovém souboru Prvních jedenadvacet nebo básnických sbírkách Života bído, přec tě mám rád či Modrý a rudý. Šrámka coby básníka-buřiče, v oné době neustále konfrontovaného s rakouskou policií, oslovily ideje antimilitarismu. Zarytým antimilitaristou zůstal i po rozpadu literární skupiny tzv. anarchistických buřičů. V téže době rovněž navázal vztah s Miloslavou Hrdličkovou, která se mu stala věrnou družkou a životní partnerkou. Výrazný umělecký počin představovalo vydání první verze jeho románu Stříbrný vítr roku 1910. A krátce nato zasáhla do života Fráni Šrámka první světová válka, označována také jako Velká válka. Z válečné vřavy let 1914–1918 se vrátil básník Šrámek poznamenaný její krutostí, brutalitou a všudypřítomnou smrtí. Ještě během probíhající války došlo k prvnímu vydání vitalistické básnické sbírky Splav, v literární tvorbě Šrámek pokračoval také po roce 1918 – z jeho pera vzešel román Tělo, povídkový soubor Žasnoucí voják, básnické sbírky Ještě zní a Rány, růže, lyrické drama Měsíc nad řekou a další divadelní hry. Podkapitoly uzavírající první část práce a věnované především podzimu básníkovy života a jeho pozdní literární tvorbě představují Šrámkův život v ústraní, samotě a soukromí jak za první Československé republiky, tak během Protektorátu Čechy a Morava a let po druhé světové válce.

Druhá část práce se zaměřuje na fenomén Velké války a její reprezentaci ve vybraných literárních dílech Fráni Šrámka. První kapitola této části a její podkapitoly přináší základní informace o globálním vojenském konfliktu let 1914–1918 a základní poznatky z oblasti literárně-historického kontextu jak světového, tak českého písemnictví, jež se vztahuje k tomuto fenoménu. V následující kapitole a jejích podkapitolách je pojednán fenomén vlivu Velké války na vybrané literární tituly Fráni

Šrámka a její reprezentace v nich. První světová válka se vepsala do Šrámkovy poezie, prózy i dramatu. Do všech vybraných Šrámkových knih se promítla ukrutnost válečných běsů, do každého z nich však jinak, v jiné formě a podobě.

Za velmi cenný pramen pro poznání toho, čemu všemu byl Fráňa Šrámek na frontách Velké války nucen čelit, lze označit jeho osobní korespondenci z této doby, která nejen zpravuje o jeho zkušenostech z prostředí haličské, italské a rumunské fronty, ale rovněž zachycuje jeho subjektivní pohled na krutosti války a její průběh. Tyto dopisy tvořily důležité spojení básníka s domovinou, většina z nich byla adresována jeho milované družce a životní partnerce Miloslavě Hrdličkové. Šrámkovy listy z fronty se nesou v přímém, srdečném a upřímném duchu, rovněž v náznaku zachycují básníkův vnitřní duševní svět a jeho vroucí přání, aby se mohl vrátit zpět domů ke svým nejbližším. Šrámek ve svých dopisech vylíčil každodenní válečné utrpení a život na frontě, zároveň sám doznal, že zákopy a válečná fronta běžného smrtelníka nejen poznamenávají, ale rovněž také mění jeho dosavadní povahu, náuru a pohled na životní skutečnost.

Válečná zkušenost Fráni Šrámka se nesmazatelně podepsala pod jeho poezii. Vědomí ohrožení života válkou vedlo Šrámka v básnické sbírce *Splav* k příklonu k prostým, smyslově působivým skutečnostem. Motiv války lze v případě básni 30. srpen 1914, *Voják v poli* nebo *Na březích Soči*, zachycujících básníkovy válečné zážitky, označit za leitmotiv. Šrámek v těchto básních dokázal prostřednictvím své poetiky zachytit všechny vizuální i citové podrobnosti vlastních válečných zážitků, středem veškerého jeho zájmu nejsou ony pomyslné válečné běsy, nýbrž člověk uprostřed nich a jeho nitro. Jako nedůvěřivý pacifista se Fráňa Šrámek představil ve vybraných básních sbírky s názvem *Ještě zní*. Krutost války totiž zabíjí naději na trvalý mír. V popředí zde stojí účastný soucit s člověkem, jenž je hnán na krvavé bojiště a je okraden o krásu života.

Vedle básnické tvorby první světová válka výrazně ovlivnila rovněž Šrámkovu prózu. Román *Tělo* podtrhl tělesnou podstatu člověka, oslavil lidské tělo jako zdroj kladných životních hodnot, radosti, rozkoše a lásky, zároveň ve svém závěru ostře odsoudil válku ve formě bezmocného ženského protestu, neboť to byly právě ženy, jimž Velká válka vzala milé, snoubence a chotě a rozvrátila životní i rodinné štěstí a klid. Ústřední motiv prožitých válečných zážitků se opírá o silný autobiografický základ v próze s názvem *Žasnoucí voják*. V tomto povídkovém souboru Šrámek vytvořil přesný záznam subjektivních smyslových vjemů a pocitů ve formě nestylizovaného

svědectví. Povídky jako celek vykazují charakter dokumentované obžaloby války. Války, v níž český voják je žasnoucím vojákem, neboť nechápe všeobecné nadšení pro válku a staví se ke všemu, co s ní souvisí, netečně. Rovněž zde lze spatřit fakt, že paradoxně díky válečným běsům se řadový český voják seznámil s etnickou, kulturní a geografickou pestrostí a rozmanitostí Rakousko-uherské monarchie. Tímto povídkovým souborem Šrámek vyjádřil porozumění pro lidské utrpení ve válce. Zároveň lze toto dílo chápat jako doklad toho, že se Velká válka navždy vryla do jeho paměti a zůstala s ním po zbytek života.

Válečným létům 1914–1918 nebyla ušetřena ani Šrámkova dramata. Satirická hra Hagenbek odsuzuje postavu krvežíznivého armádního generála, který na pozadí rozpadajícího se Rakousko-Uherska touží po svém ospravedlnění a uznání. Pohled na válku v prostředí českého zázemí je Šrámkem vylíčen v dramatu s názvem Zvony, kde básník zachytil globální vojenský konflikt jako osudovou sílu, jež je s to rozvrátit dosavadní morální řád vesnice a způsobit výbuch zlých pudů v jejích obyvatelích. V komorní hře Soud Šrámek nahlíží zlou zkušenost z války jako prožitek, jenž je nutné překonat, přijmout jeho dopady a nenechat se jím ovlivňovat v časech poválečných. V případě lyrického dramatu Měsíc nad řekou Šrámek vnesl do postavy Villyho Roškota charakteristiku příznačnou pro tzv. ztracenou generaci meziválečného období dvacátých a třicátých let minulého století.

Analýza a interpretace výše zmíněných Šrámkových literárních děl umožnily představit problematiku vlivu Velké války na dotčené literární tituly a její reprezentaci v nich, což je cílem této diplomové práce. Fenomén válečné vřavy let 1914–1918 skutečně prostupuje Šrámkovou tvorbou v různých formách a podobách. V případě osobní korespondence jako prostá, všudypřítomná realita vyplňující aktuální skutečnost, jíž je nutné se v únosných mezích přizpůsobit, v případě literatury coby celku např. jako účastný soucit s člověkem, jenž je hnán na krvavé bojiště a je okraden o krásu života, jako nelítostná vřava, jež ničí lidská těla a bere bezmocným ženám milé, snoubence a chotě a rozvracuje životní i rodinné štěstí a klid, jako nelítostné běsy, v nichž český voják je žasnoucím vojákem, neboť nechápe všeobecné nadšení pro válku a staví se ke všemu, co s ní souvisí, odmítavě.

První světová válka vstoupila v letech 1914–1918 do životů milionů lidí, svým antihumánním písmem se podepsala pod mnoho ukrutností a zvěrstev a zavinila morální devastace jak na obou stranách válečné fronty, tak u civilistů v zázemí. Ve výsledcích, které přináší tato diplomová práce, lze spatřit doklad toho, že se Velká válka Fráňu

Šrámkovi navždy vryla do paměti a zůstala s ním po celý zbytek jeho života. V tomto případě nelze opomíjet fakt, že se jednalo o paměť umělce, jenž zosobňoval bývalého anarchistu, zarytého antimilitaristu a oddaného pacifistu.

Seznam literatury

Prameny a primární literatura:

Muzeum a archiv Fráni Šrámka Sobotka, Fráňa Šrámek: Osobní doklady I (do r. 1938), inv. č. 3186, *Křestní list – Taufschein* z 24. 7. 1886 vydaný Děkanským úřadem v Sobotce.

Muzeum a archiv Fráni Šrámka Sobotka, Fráňa Šrámek: Osobní doklady II (od r. 1939), inv. č. 3345, *Úmrtní oznámení* z 4. 7. 1952 vydané Místním akčním výborem a Místním národním výborem v Sobotce.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Hagenbek*. Praha: Fr. Borový, 1920.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Ještě zní*. Praha: Fr. Borový, 1933.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu (Výbor z díla – svazek 1)*. Praha: Československý spisovatel, 1977.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Modrý a rudý*. Praha: Mladé proudy, 1911.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Fr. Borový, 1928.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Rány, růže*. Praha: Fr. Borový, 1945.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Tělo*. Praha: Československý spisovatel, 1971.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Sláva života (Výbor z díla – svazek 2)*. Praha: Československý spisovatel, 1977.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Soud*. Praha: Aventinum, 1925.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1967.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr*. Praha: Československý spisovatel, 1976.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Zkouška z republikánství*. Budoucnost. 1919, 1 (6–7), s. 423.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Zvony*. Praha: Zátíší, 1921.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Fr. Borový, 1933.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Života bído, přec tě mám rád*. Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1925.

Sekundární literatura:

BÉAL, Jacques. *Les Poètes de la Grande Guerre*. Paris: Cherche Midi, 2014.

BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *Dějiny české literatury IV*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (ed.). *Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

BLED, Jean-Paul. *L'Agonie d'une Monarchie*. Paris: Tallandier, 2014.

BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Československý spisovatel, 1976.

BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981.

BURIÁNEK, František. *Generace buřičů*. Praha: Universita Karlova, 1968.

BURIÁNEK, František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.

CLARK, Christopher. *Náměsíčníci – Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2014.

ČAPEK, Karel. *Filozofie Bergsonova*. In: ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře II*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 159–187.

ČAPEK, Karel. *Šrámek, láska našeho mládí*. In: FETTERS, Aleš. *Karel Čapek – Fráňa Šrámek: Cesty k přátelství*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 123.

ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět (Doslov)*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 403.

DOBRODINSKÝ, Jaroslav. *Památková ochrana zvonů*. In: KOL. *Zprávy památkové péče XV*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 99–104.

- FAUCHEREAU, Serge. *Avant-gardes du XXe siècle, arts et littérature, 1905–1930*. Paris: Flammarion, 2016.
- FERGUSON, Niall. *Nešťastná válka*. Praha: Dokořán, 2004.
- FITCH, Noël Riley. *Sylvia Beach and the Lost Generation – A History of Literary Paris in the Twenties and Thirties*. New York: W. W. Norton & Company, 1983.
- GILBERT, Martin. *První světová válka: úplná historie*. Praha: BB art, 2005.
- GÖTZ, František. *Literatura mezi dvěma válkami*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- GÖTZ, František a Frank TETAUER. *České umění dramatické (Část I. – Činohra)*. Praha: Šolc & Šimáček, 1941.
- HEJNOVÁ, Marie. *Knižka o Milce*. Hradec Králové: Kruh, 1985.
- HOBBSAWM, Eric. *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*. Praha: Argo, 1998.
- HRABÁKOVÁ, Jaroslava a Jaroslava JANÁČKOVÁ. *Česká literatura na předělu století*. Jinočany: H & H, 2001.
- HUTEČKA, Jiří. *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.
- JOYEUX-PRUNEL, Béatrice. *Les avant-gardes artistiques, 1848–1918*. Paris: Gallimard, 2015.
- KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919*. Praha: Melantrich, 1989.
- KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937.
- KNĚZEK, Libor. *Soupis míst Šrámkova pobytu za první světové války*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 198–199.
- KNĚZEK, Libor a Milan JANKOVIČ. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954, s. 131–137.
- KNĚZEK, Libor a Milan JANKOVIČ. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Žasnoucí voják*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 207–209.

- KOL. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- KOLÁR, Robert. *Rané verše Fráni Šrámka*. Český jazyk a literatura. 2021/2022, 72 (2), s. 53.
- KONDRYS, Antonín. *K otázce přesídlování Čechů do Haliče*. Genealogické a heraldické listy. 2016, 36 (3), s. 57–63.
- KOTALÍK, Josef. *Písecká léta Fráni Šrámka*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky. 1967, 4 (2), s. 2.
- KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. Kroměříž: Triton, 2003.
- LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- LINHART, Jiří a kol. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2008.
- LOEWENSTEIN, Bedřich W. *O nacionalismu a revolucích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1991.
- MACMILLANOVÁ, Margaret. *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*. Praha: Academia, 2004.
- MACURA, Vladimír. *Problémy subjektu v poezii „generace buřičů“*. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Proměny subjektu*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993, s. 52–65.
- MERHAUT, Luboš a kol. *Lexikon české literatury IV*. Praha: Academia, 2008.
- MLSOVÁ, Nella. *Byli a jsou....* Hradec Králové: Gaudeamus, 1997.
- MOJŽIŠ, Milan (ed.). *Československé legie 1914–1920*. Praha: Československá obec legionářská, 2017.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura 1890–1948*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Fráňa Šrámek a Karel Čapek (Doslov)*. In: FETTERS, Aleš. *Karel Čapek – Fráňa Šrámek: Cesty k přátelství*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 161–162.

- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Studie o české próze na přelomu století*. Ústí nad Labem: UJEP, 1993.
- PAPOUŠEK, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny*. Praha: Academia, 2010.
- PATKA, Markus G. *Egon Erwin Kisch – Stationen im Leben eines streitbaren Autors*. Wien: Böhlau Verlag, 1997.
- PICHLÍK, Karel a kol. *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- POHORSKÝ, Miloš. *A přece Šrámek*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Kus krásného snu*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 505–516.
- POHORSKÝ, Miloš. *Doslov*. In: ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr – Tělo (Výbor z díla – svazek 3)*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 603–620.
- POLAN, Bohumil. *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947.
- PROCHÁZKA, Martin. *Lectures on American Literature*. Praha: Univerzita Karlova, 2011.
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- ŠPATNÝ, Emil. *Český antimilitarismus*. Praha: Mladé proudy, 1922.
- TOMEK, Václav. *Český anarchismus 1890–1925*. Praha: Filosofia, 1996.